

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

Danske tilstander

Færre skal ta lange universitetsutdanninger. Flere skal bli håndverkere.
En storstilt reformering av dansk høyere utdanning er i gang.

Side 14–21

Kontroll på kompetansen

Danmark vil utdanne det landet treng og slutte med filologisk visvas. Kva med Noreg?

FOTO: JONAS PRYNER ANDERSEN

– Vi er mest redde for at dei tek til å leggje ned fleire fag, særleg dei mindre faga, seier den danske akademikaren og fagforeningsmannen Brian Arly Jacobsen.

Er du reformtrøyt? Vel, danske universitetstilsette har vore gjennom 30 reformer dei siste 20 åra. Dette ifølgje ei uformell oppteljing gjort av fagforeningsmannen Brian Arly Jacobsen, som er intervjuet i hovudsaka i dette bladet (side 14–21). Saka handlar om «kandidatreforma», som regjeringa i Danmark la fram før sommaren. Skal ein velje ut eitt stikkord for reforma, er det «yrkesretting». Sjukepleiar- og lærarutdanningar skal få meir ressursar. Nokre masterutdanningar skal verte kortare, nokre av dei skal verte meir yrkesretta og det vert færre studieplassar på bachelor.

Ein brei allianse med sosialdemokratane i spissen står bak reforma, men ho er svært omstridd blant dei som har skoa på. Nemnde Brian Arly Jacobsen i Dansk Magisterforening omtalar reforma som eit eksperiment som verken studentar, universitetstilsette eller næringslivet har etterspurt. Han er uroa for korleis reforma vil slå ut for forskinga og spesielt dei mindre faga. Kristian Cedervall Laut, prorektor for utdanning ved Københavns Universitet, er redd for at masterut-

danningar som fungerer godt i dag, kan verte dårlegare. Han ser òg med uro på korleis det slår ut at den politiske interessa for universiteta er stigande. Han omtalar reforma som «another brick in the wall» – nok eit krav som flyttar fokus vekk frå det vitskapleg tilsette skal halde på med.

Skulle vi helst sitje musestille slik at Sandra Borch og co ikkje merka noko? Vel, eg er redd det er nyttelaust. At norske styresmakter vert inspirerte av utdanningspolitikken i nabolanda er ein gjengangar. Bølga av sentralinitierte eller -styrde fusjonar mellom universitet og høgskular er berre eitt av døma. Uansett – kor mykje vi skal ha av ulike utdanningar er ein debatt som har forsterka seg over tid i Noreg òg. I 2017 laga kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen eit uttrykk som vart ståande: «en mester er like bra som en master». Ifølgje Adresseavisen sa han den gongen at «norsk næringsliv og det offentlege ikkje skrik etter akademikarar med mellomfag i idéhistorie. Framskrivningane til SSB mot 2035 syner at det fyrst og fremst er behov for faglærte.»

I eit bankande køyr kjem det utval og grupper som skal vurdere kva arbeidskraft Noreg vil trenge i framtida. Perspektivmeldingane frå 2021 slo fast at det i tiåra framover vil utgiftene til staten auke utan at inntektene aukar like mykje. I den stutte visitten Ola Borten Moe hadde i sektoren vår, rakk han å innprente at det vert trongare tider og at det vert hardare kamp om ressursane, noko denne sektoren òg må finne seg i. Regjerings framlegg til statsbudsjett for sektoren er òg eit uttrykk for dette med omdisponering av midlar, ikkje vekst.

I mars la Borten Moe fram utsynsmeldingane, som mellom anna er ei kartlegging av kva samfunnet treng av kompetanse og arbeidskraft i framtida. Kompetansebehovsutvalet, oppnemnd av Kunnskapsdepartementet arbeider med fagleg vurdering av kva arbeidskraft framtida treng. Til våren kjem det ei profesjonsmelding om kvalitet og kapasitet i fleire utdanningar som er viktige for velferdsstaten, som lærarar og sjukepleiarar. Var det fleire utval då, tru? Ja, helsepersonellkommissjonen!

Storsamfunnet har mange legitime krav til kva høgare utdanning Noreg skal tilby, og i kva omfang. Utfordringa er å finne den rette balansen mellom desse krava og sjølvstendet til universiteta og høgskulane. Borten Moe viste ein bastant vilje til politisk styring av sektoren. Statsbudsjettet på felte forskning og høgare utdanning har eit tydeleg Senterparti-stempel: på godt ved at utdanningar i distrikta er honorerte. På vondt med at høgare utdanning er vektta høgare enn forskning. Dette skjer symbolsk og reelt ved at teljekantar for forskning er på veg ut medan teljekantar for utdanning får meir å seie, og alt no kan vi sjå ei vridning i retning profesjonsretta utdanningar.

Vil så Noreg auke denne takta i dansk retning? Sandra Borch, etterfølgjaren til Borten Moe, kjem med eit balansert svar i hovudsaka: «Vi treng både fleire fagarbeidarar og fleire med mastergrad for å sikre verdiskaping og velferd i framtida.»

Vi får om nødvendig minne Borch på dei orda.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

«I eit bankande køyr kjem det utval og grupper som skal vurdere kva arbeidskraft Noreg vil trenge i framtida.»

14 Et dummere Danmark?

Masterutdanninger skal kortes ned. Flere skal ta yrkesrettet utdanning. En omstridt utdanningsreform er vedtatt i Danmark.

24 Maskinlæring til folket

Inga Strømke har skrevet en bestselger og vært innom den lukrative konsulentbransjen. Men det er i academia hun vil være.

28 Lottofantasier

Den komiske spilleren som tror på gevinst, og den tragiske som spiller bort pengene: Litteraturen om lotto er lite utforsket. Så langt.

4 Fra unntak til regel?

Åremål ved kunsthøgskolene skulle være unntak, men denne tilsetningsformen har blitt vanlig. Live Maria Roggen, professor ved Musikkhøgskolen, vil praksisen til livs.

6 Kutt ut

De utskjelte ABE-kuttene er borte, men nedskjæringer i ny drakt rammer Universitetet i Stavanger, ifølge rektor Klaus Mohn.

8 Presset på tid

Når oppdragene er underfinansiert, risikerer forskere å gjøre deler av jobben gratis. Kritikken kommer fram i Forskerforbundets undersøkelse om instituttsektoren.

10 Sprik i lederlønn

Skal universitetsledere få lønnstillegg i tråd med avtalene til LO og YS eller Unio og Akademikerne? To tariffavtaler i staten gir rom for sprik.

FASTE SIDER

9 News in Brief

12 Innland

22 Utland

32 20 nøtter

33 Ti kjappe

34 Tilbakeblikk

35 Aldri anna enn språk

36 Bøker

40 Kronikk

42 Debatt

43 Gjesteskribenten

45 Informasjon fra
Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 9/2023 – 55. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten. Norsk Presseforbund: pfu@presse.no. Forskerforum er medlem av Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Tlf 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no | Signy Grape, signy.grape@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no | KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Markus Andresen: annonser@forskerforum.no. Tlf 919 03 289

DESIGN: Concorde Design. TRYKK: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 22 314

LIVE MARIA ROGGEN

Jazzmusiker og professor
ved Musikkhøgskolen

AKTUELL MED: Regjeringen vil stramme inn muligheten for å ansette på kunstnerisk åremål ved kunsthøgskolene.

VIL TILSETTE KUNSTNERE FAST

Bruken av kunstneriske åremål bør kun brukes som en unntaksordning, mener Live Maria Roggen.

28 år har kunstutdanningene fått lov til å unngå hovedregelen om fast ansettelse. En unntaksbestemmelse i universitets- og høyskoleloven åpner for ansettelse på åremål «når skapende eller utøvende kunstnerisk kompetanse inngår som et vesentlig element i kompetansekravet». Regjeringen mener ordningen misbrukes, og i et nytt lovforslag tar de grep for å få flere faste stillinger. Flere rektorer protesterer og mener kunstfagenes egenart forutsetter at de ansatte har kontakt med det frie feltet. Men Live Maria Roggen mener kunsthøgskolene kan takke seg selv.

– Det blir mer og mer åpenbart for meg at de kunstneriske begrunnelsene er langt nede på lista. Jeg kjenner dette best fra musikkens side, men jeg ser hva kollegaer fra andre felt sier, nemlig at det tar tid å bli en god lærer. Du kan ikke bare gå rett fra et utøvende, kreativt felt og så rett inn på institusjonen og fungere som lærer. En annen ting som tar tid, er å skjønne institusjonen. Det merker jeg hver gang vi får en ny kollega som har vært i frilanslivet – det tar dritlang tid å skjønne hvordan institusjonen er bygd opp.

– **Hvis de kunstneriske begrunnelsene ligger langt nede på lista, hvilke hensyn mener du institusjonene tar i stedet?**

– Vi som er ansatt her, har prøvd å få kunstfaglige begrunnelser for hvorfor en gitt stilling skal utlyses som åremål. Hvorfor skal *denne* stillingen, på *det* instrumentet, i *den* størrelsen, utlyses som åremål? Ledelsen har ikke ønsket å svare spesifikt. De har henvist til faglige stillingsplaner, der det overhodet ikke framgår hvorfor det er kunstfaglig viktig. Utgangspunktet for at ordningen i det hele tatt finnes, er tilførselen av friskt blod og andre faglige standpunkter, kombinert med å ha en pågående karriere. Da må skolene være åpne for at det gitte fagområdet eller stillingsinnholdet skal kunne gjennomgå en forandring, og de må kunne gjøre rede for det.

– **Kan det ikke være bra for kvaliteten på utdanningen hvis noen kommer rett fra praksisfeltet i stedet for å ha sittet på det samme kontoret i 10–20 år?**

– Jo. Men er dette annerledes enn i andre deler av akademien?

– En historiker er vel ikke like avhengig av kontakt med

– Jeg klarer faktisk ikke å forstå hvorfor man ikke skal ha fast ansatte.

utøvende miljøer som en musiker som skal eksponere studentene for nye impulser?

– Spørsmålet er hvordan denne kontakten med felt og impulser best finner sted. Det du beskriver, kan løses ved at man engasjerer folk til workshoper og *artist-in-residencies* (journ. mkr. programmer der kunstnere jobber andre steder enn i sitt vante miljø). Innholdet følger personen. Aktive kunstnere kan komme inn og involvere studenter og lærere i prosjektene sine i noen måneder eller et par år. Det er ekte friskhet og ekte kunstnerisk praksis! Den som kommer rett fra det utøvende feltet for å bli ansatt som lærer i den eksisterende strukturen – uansett om det er fast eller på åremål – opplever møtet med institusjonen som å slå i en dyne. Man får ikke til å endre noe man ikke forstår.

– **Finnes det tilfeller der bruk av åremål er fornuftig?**

– Hvis en skole eller et studium velger å basere seg på et åpent pensum, med endring av både innholdet og formen på undervisningen hver gang åremålene går ut, så vil jeg si at de har gyldige argumenter.

– **Men de ansatte ville fortsatt vært ansatt i et midlertidig tidsrom?**

– Det ville ligne mer på å ha ledere på åremål fordi de har store muligheter til å påvirke. De kan bygge oppdraget inn i sitt kunstneriske virke. Det gir på en måte mening.

– **Er det mulig å se for seg en løsning som kan kombinere institusjonenes behov for åremål, men som er mindre belastende for de ansatte?**

– Institusjonene som har et stort tilfang av spesialisert arbeidskraft, bruker åremål mest. Institusjonene som ikke har et stort tilfang, ansetter fast. Så kan man spørre seg om de har et mye lavere nivå på utdanningen. Kunstutdanningene utenfor Oslo har i stor grad fast ansatte – gjør det at de er helt elendige? Musikkhøgskolen hadde nesten bare fast ansatte fram til for 15 år siden. Var skolen dårlig da? Jeg klarer faktisk ikke å forstå hvorfor man ikke skal ha fast ansatte.

– **Foretrekker du at adgangen fjernes helt, eller bare at den skal brukes på riktig måte?**

– Det beste ville vært å kreve at skolene gir en tydelig kunstfaglig begrunnelse i hvert tilfelle, slik at åremålsadgangen gikk tilbake til å være det den var ment som: en unntaksordning. Hvis skolene ikke klarer det, er det bedre å fjerne hele adgangen.

– **Regjeringen foreslår å innskrenke retten til å ansette på åremål til én periode, slik at de ansatte kan tilsettes i maks seks år, ikke i maks tolv år som i dag. Støtter du løsningen?**

- Av to under synes jeg faktisk at regjeringens forslag er bedre enn dagens ordning. Med hensyn til de ansatte tenker jeg det er lettere å bli enige om. Da får man bare denne ene perioden.
- **Men er det noe bedre for de ansatte å være tilsatt på åremål i maks seks år enn i tolv år?**
- Tolv år er en stor del av yrkeslivet for mange. Det er tøft å dedikere så mange år til noe og så skulle ut. De har investert mye på ett sted, og så skiftes de ut, uansett om de er høyt skattet av studentene, viktige for miljøet eller sentrale fagpersoner i kollegiet. På en måte tenker jeg at det er tøffere etter tolv år enn etter seks år.
- **Hvordan er det egentlig å komme tilbake til det utøvende feltet etter noen år som åremålsansatt?**
- Vi er frilansere. Det er ingen som står og venter på oss. Det krever nettverksbygging og masse administrativ kompetanse for kontinuerlig å holde seg der oppe. Hvis noen lånes ut til en institusjon i akkurat den indrefiletten av deres virke i tolv år – da er det krevende å skulle bli frilanser igjen.

– **Du har selv vært fast ansatt i en stilling på 50 prosent i mange år. Hvilke fordeler har det gitt deg?**

– Jeg har hatt en trygghet. Jeg har kunnet være syk – til og med langtidssyk – og jeg har kunnet være uenig med ledelsen. Jeg har dessuten hatt 50 prosent utøvende virke i det frie feltet, noe skolen, jeg og studentene har glede av. Det er en enorm fordel for studentene at de har lærere som er autonome, trygge og kan si hva de mener.

◆ AV LINA CHRISTENSEN

Rektor ved Musikkhøgskolen, Astrid Kvalbein, svarer dette på Roggens utsagn om at de ikke oppgir kunstfaglige begrunnelser: «Åremål er et av mange virkemidler for å sikre en god utveksling med kunstfelt som er i stadig endring, på måter andre fagområder ikke alltid er, som vi ønsker å beholde. Vi har et styrevedtak fra 2019 som sier at hele stillinger normalt skal være faste og deltidsstillinger på åremål, men i ansettelsesprosessene vurderer vi ofte om noe annet er mer hensiktsmessig, i dialog med fagmiljøene.»

■ **Musikkhøgskolen hadde nesten bare fast ansatte fram til for 15 år siden. Var skolen dårlig da? undrer Live Maria Roggen.**

UiS-rector: – Vi rammes av kutt

Universitetet i Stavanger taper på å ha satset på forskning og internasjonalisering, mener rektor Klaus Mohn. Men Høgskolen i Innlandet er fornøyd med statsbudsjettet.

■ Regjeringens innsparinger til fordel for nye satsinger føles som en videreføring av den forrige regjeringens ABE-kutt, ifølge rektor Klaus Mohn.

FOTO: MARIE VON KROGH

STATSBUDSJETTET – Vi rammes av kuttene som regjeringen gjør. Mens satsingene får vi ikke del i. De går til andre institusjoner, sier rektor Klaus Mohn ved Universitetet i Stavanger (UiS).

Han mener regjeringen vektlegger utdanning foran forskning og prioriterer universiteter og høyskoler med desentraliserte løsninger foran universiteter med alt samlet på én campus.

I forslaget til statsbudsjett for 2024 legger regjeringen opp til en realnedgang på 0,7 prosent i bevilgningen til universiteter og høyskoler sammenlignet med årets reviderte budsjett.

Innenfor et flatt budsjett er det likevel både vinnere og tapere. UiS er blant dem som kommer dårlig ut.

NYTER IKKE GODT AV SATSING

Regjeringen henter inn 437 millioner kroner i innsparinger på en måte som for mange minner om Solberg-regjeringens avbyråkratiserings- og effektivitetsreform (ABE-reformen). I regjeringsplattformen fra Hurdal lovet Ap og Sp å skrote de utskjelte ABE-kuttene.

Det nye kuttet omtales i budsjettet som «ein reduksjon» for å «frigjere midlar til nye satsingar og omprioriteringar». Til forskjell fra ABE-kuttene beholdes pengene i sektoren. Det gjør ikke Mohn mer velvillig innstilt.

– Spesielt for oss som ikke får del i de satsingene dette skal finansiere, føles dette i enda sterkere grad som en videreføring av ABE-kuttene, sier han.

Mohn mener at UiS taper på å ha satset på

forskning og også på å ha vektlagt internasjonalisering. Han viser til utfasing av indikatorer for forskning i finansieringssystemet for universiteter og høyskoler og innføring av studieavgift for utenlandsstudenter som ikke kommer fra EU- eller EØS-land.

FJERNER KONKURRANSE

Regjeringen tar bort flere søknadsbaserte tilskuddsordninger som til nå har vært administrert av Direktoratet for høyere utdanning (HK-dir), på til sammen 339 millioner kroner. Dette legges direkte inn i grunnbevilgningene til universiteter og høyskoler (UH-sektoren).

Fra regjeringens side presenteres dette som en del av en avbyråkratiserende tillitsreform. Forskningsleder Espen Solberg ved

Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) mener dette er en av de viktige endringene i årets budsjettforslag.

– Et generelt grep er flytting av penger fra øremerkede tilskuddsordninger og inn i den samlede rammen. At ting flyttes «innover», er et grep som har vært signalisert av regjeringen, og som følges opp i dette budsjettet. Tilskuddsordningene som har ligget under HK-dir, er ordninger som ble opprettet for at det skulle være tydelige satsinger, sier Solberg.

OMPRIORITERING, IKKE VEKST

Modellen var hentet fra forskningsfinansiering, der Forskningsrådets åpne utlysninger er konkurransebasert. Sentre for fremragende utdanning (SFU), en ordning som nå legges ned, var for eksempel basert på denne tankegangen.

NIFUs endelige analyse av årets budsjett kommer seinere i høst. Solberg peker allerede nå på at det lenge har vært varslet at tida for økte bevilgninger til forskning og høyere utdanning er forbi. I dag er det omprioriteringer, ikke vekst, som gjelder.

– De som vil ha en kjapp indikasjon på politiske satsinger og vilje i statsbudsjettet, bør se på rammebevilgningen til UH-sektoren og den samlede bevilgningen til Forskningsrådet. Rammebevilgningen får en viss nedgang, mens Forskningsrådets samlede bevilgninger totalt sett får en videreføring, sier Solberg.

HINN-VINN-SITUASJON

Høgskolen i Innlandet (HINN) er blant dem som kommer godt ut av omprioriteringene regjeringen gjør innenfor dagens rammer. HINN får 40 nye studieplasser og dessuten finansiering til et forskningssenter for digitalisering og bærekraft.

– Vi har i denne runden fått forholdsvis god uttelling, både med hensyn til studieplasser og for oss en ikke ubetydelig sum til driften av flercampusinstitusjoner, sier HINN-rector Peer Jacob Svenkerud.

Regjeringens økte bevilgninger til universiteter og høyskoler som har mer enn én campus, gir HINN 21 millioner kroner ekstra neste år. Også andre flercampusinstitusjoner, som UiT Norges arktiske universitet, Nord universitet, Høgskulen på Vestlandet og NTNU får på samme måte mer penger.

– Dette er midler vi trenger for å styrke og videreutvikle sterke utdannings- og forskningsmiljøer på den flercampusinstitusjonen vi er. Vi mener at det er både viktig og riktig at regjeringen bidrar til å sikre at

– Signaleffekten er kanskje det aller viktigste, sier Peer Jacob Svenkerud

FOTO: HINN

vi kan tilby høyere utdanning av høy kvalitet i hele landet. Så dette er vi glade for, sier Svenkerud.

MENER SIGNALET ER VIKTIG

Han sier at selv om det kuttes i søknadsbaserte tilskuddsordninger for desentralisert utdanning gjennom HK-dir, så er økningen for HINN reell. Å slippe å være avhengig av søknadsbaserte ordninger gir økt forutsigbarhet. Svenkerud legger mest vekt på signalet regjeringen gir.

– Signaleffekten er kanskje det aller viktigste. Vi hadde selvfølgelig ønsket at dette kunne vært enda mer. Men det vil bidra uansett. I så måte er vi fornøyd med at signalet er gitt, og at det følger en

bevilgning med, sier han.

Et lite skår i gleden for HINN er den nye finansieringsmodellen for gjennomførte studiepoeng, som skal gjelde fra 2025. HINN har dyre utdanninger innen blant annet filmproduksjon og spill, som i likhet med andre kunstneriske og kreative utdanningsløp kan tape på omleggingen.

HINN-rectoren sier at de foreløpig ikke har full oversikt over hvordan dette vil slå ut, men at utdanningene det er snakk om, er viktige for høgskolen.

– Det er viktig for oss å ivareta spissutdanningene, og det vil vi gjøre. Men det kan bli krevende, sier han.

♦ AV ASLE OLAV RØNNING

Les mer om statsbudsjettet på side 12.

Borch: Innsparingene blir i sektoren

Forsknings- og høyere utdanningsminister Sandra Borch avviser at regjeringens innsparinger til fordel for nye satsinger i universitets- og høyskolesektoren er en videreføring av Solberg-regjeringens ABE-reform. Hun understreker at pengene som hentes inn, går til andre satsinger i samme sektor.

«Reduksjonen er ikke en videreføring av ABE-kuttene som ukritisk la til grunn at flate bevilgningsreduksjoner reduserte byråkrati», skriver hun i en e-post til Forskerforum.

Borch understreker at regjeringen står for en «reell og målrettet

avbyråkratisering» gjennom å ta bort søknadsbaserte ordninger gjennom HK-dir og i stedet styrke den langsiktige finansieringen av sektoren.

Hun legger vekt på at alle skal ha mulighet til å utvikle seg, bli utfordret og skaffe seg kvalifikasjoner, uavhengig av bakgrunn, bosted eller økonomiske forutsetninger. «I statsbudsjettet for 2024 satser vi på studieplasser og kompetanse i hele landet, vi fjerner unødvendig byråkrati, og vi bruker rekordmye på forskning og utvikling for å møte framtidens utfordringer», skriver Borch.

♦ AV ASLE OLAV RØNNING

FOTO: EMILIE HOLTFET / NTB

■ **Forsknings- og høyere utdanningsminister Sandra Borch avviser at hennes innsparinger er en videreføring av Solberg-regjeringens ABE-kutt.**

Høyt arbeidspress, viser und

Instituttforskere varslar om at forskningsprosjekter ofte kan være underfinansierte.

■ Forskere fra NIBIO samarbeider med kolleger fra Tsjekkia om å undersøke drivved på Finnmarkskysten (illustrasjonsfoto).

FOTO: PAUL ERIC ASPHOLM / NIBIO

INSTITUTTSEKTOREN Halvparten av de spurte i en ny undersøkelse om arbeidsvilkår i instituttsektoren sier at de jobber mer enn normal arbeidsuke. Mange av dem som jobber mye, mener at det ikke settes av nok arbeidstimer til å gjennomføre forskningsprosjektene, og at oppdragene ofte er underfinansierte.

– Jeg tolker det slik at oppdragsgivers forventning til resultatet kan være høyere enn

hva man er villig til å betale for, sier seniorforsker Sebastian Eiter ved NIBIO – Norsk institutt for bioøkonomi.

Forskerforbundet står bak undersøkelsen (se faktaboks). 40 prosent av de som har svart sier at de har opplevd en interessekonflikt med én eller flere oppdragsgivere om tid og gjennomføring av forskningsprosjekter.

DÅRLIG BETALINGSVILJE

Eiter sier at resultatene av undersøkelsen viser at det kan være et misforhold mellom hva oppdragsgiverne ønsker, og hva instituttene kan gi.

– Vi har opplevd at det legges ut utlysninger der vi egentlig ikke har råd til å delta. For eksempel var det en fylkeskommune som forutsatte en timepris som var vesentlig lavere enn det vi opererer med, og dessuten tilbød opptil 75 prosent finansiering. Da ville et prosjekt bare være halvveis finansiert, sier han.

Eiter, som er tidligere medlem i Forsker-

forbundets hovedstyre, slår fast at det ikke skal være slik at noen skal føle seg presset til å jobbe mer enn de skal.

– Er det instituttene selv som må ta ansvar for ikke å ta oppdrag der timene ikke strekker til?

– Det er vanskelig å plassere et ansvar. Det kan kreve realisme og ansvar fra mange parter, sier Eiter.

FOTO: NIBIO

– Oppdragsgiverens forventning til resultatet kan være høyere enn hva man er villig til å betale for, sier Sebastian Eiter.

FÅ MIDLERTIDIG ANSATTE

Samtidig som mange ansatte i instituttsektoren opplever at forskningsprosjekter kan være underfinansierte, viser undersøkelsen også en rekke positive sider ved å arbeide i instituttsektoren. Mange er godt fornøyd med arbeidsmiljøet.

Blant forskerne opplever et flertall at de har tilgang til gode kanaler for å publisere egen forskning, og mange oppgir at de har gode muligheter for faglig utvikling.

De aller fleste i sektoren har fast ansettelse, i sterk kontrast til universiteter og høyskoler, som lenge har hatt utstrakt bruk

Undersøkelsen om instituttsektoren

- Undersøkelsen er rettet mot Forskerforbundets medlemmer.
- 43 forskningsinstitutter er omfattet.
- 841 ansatte har svart.
- Flertallet av deltakerne er forskere, men også andre yrkesgrupper er med.

Kilde: «Arbeidsvilkår i instituttsektoren. Forskerforbundets medlemsundersøkelse i instituttsektoren»

Undersøkelse

av midlertidige ansettelser. Dette gjenspeiler seg også i undersøkelsen, der de aller fleste som har svart, har fast stilling.

– Dette er et av de virkelig positive funnene. Instituttene virker flinke til å opptre som bedrifter i markedet og ta vare på de ansatte gjennom fast ansettelse, sier Eiter.

PRØVER Å FÅ TIL FORBEDRING

Undersøkelsen viser at mange av dem som arbeider mer enn normal arbeidsuke, samler opp pluss timer som de aldri får kompensert for, og som må slettes ved årets slutt.

Julian Cadamarteri, seniorrådgiver ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og leder for Forskerforbundets lokallag, kjenner seg igjen.

– Arbeidspresset er stort. Vi har en grunnbevilgning som fordeles på forskningstid. For veldig mange av våre forskere er det slik at de også jobber mye med oppdrag som er knyttet til forvaltning, sier han.

– Grunnbevilgningen gir lite rom for forskning. Vi tillitsvalgte og ledelsen jobber i fellesskap mye med å gjøre noe med dette, sier Cadamarteri.

Han sier at det er en positiv utvikling ved instituttet, med økt oppmerksomhet om samlet arbeidsbelastning:

– Det har nok bedret seg. Det har blitt et fokus på at det skal være tid til forskning. Det har også blitt vektlagt at man ikke skal ha for mange timer som ikke kan avspaseres.

Sist Forskerforbundet gjorde en tilsvarende undersøkelse, var i 2014. Da oppga en enda høyere andel enn i dag at de jobber mer enn normal arbeidsuke. I rapporten slås det fast at det kan bety at utviklingen har gått riktig vei de siste ti åra.

OPPLEVER HETS OG TRUSLER

Undersøkelsen tar også for seg ytringsfrihet og forskningsfrihet for ansatte i instituttsektoren. Et av spørsmålene som er rettet til de faglig ansatte, er om de opplever å ha støtte fra arbeidsgiveren til å formidle vitenskapelige synspunkter, også i kontroversielle saker.

Fire av ti sier at de opplever å ha slik støtte. Samtidig sier tre av ti at de ikke opplever å ha slik støtte, eller at de bare delvis har det. En like stor andel sier vet ikke eller at spørsmålet ikke er relevant.

En av fem oppgir at de har opplevd hets eller ufin omtale i sosiale medier eller på annen måte som følge av egen forskning eller forskningsformidling. Seks prosent oppgir at de i betydelig eller noen grad har opplevd trusler.

➤ AV ASLE OLAV RØNNING

'Artists should have permanent positions'

● Fixed-term appointments are allowed when competence in creative or performing arts is an essential element of the requirements. The government thinks this exemption clause is being abused by arts academies and wants to see more permanent appointments. Professor Live Maria Roggen (pictured) at the Norwegian Academy of Music agrees.

Is it ever sensible to use fixed-term contracts?

'The reason it's allowed is to attract fresh blood. It gives flexibility for changes in content and teaching

forms. But it takes time to become a good teacher and understand how an institution works. The best solution would be to require institutions to give precise reasons for fixed-term appointments in each instance, otherwise it shouldn't be allowed.'

Is it better for employees to be hired for maximum six years rather than twelve, as the government proposes?

'Twelve years is a long time to devote yourself to something and then leave. Maybe it's easier after six years to maintain networks and become a freelancer again.'

PHOTO: NORWEGIAN ACADEMY OF MUSIC

Survey exposes high work pressure

● In a survey on working conditions in the institute sector, half the respondents say they work more than a normal working week, and many answer that not enough time or funding is allocated to research projects. According to Sebastian Eiter, senior researcher at the Norwegian Institute of Bioeconomy Research, the results of the survey point to a disparity between what clients want and what institutes can provide. He says that no one should feel pressured to work more than they are supposed to. Another

problem is that researchers accumulate extra hours without ever being compensated for them.

The survey also reveals that there are positive sides to working in the institute sector, however, with many respondents very satisfied with their working environment. Most researchers say they have access to good channels for publishing their own work and good opportunities for professional development. The vast majority also have permanent positions, in contrast to researchers in higher education.

UiS rector:

'We are badly affected by the cuts'

● Rector Klaus Mohn of the University of Stavanger (UiS) is critical of the government's budget proposal for 2024, with its 0.7 percent real reduction in funding to universities and colleges compared with this year's revised budget. He says that the UiS will lose out because the government has prioritised education over research and institutions with decentralised solutions over those with a single campus. The UiS has invested in research and also internationalisation, while non-EU/EEA students now have to pay tuition fees.

The government calls the cuts a reduction aimed at releasing funds for new investments and priorities, but for Mohn they are a continuation of the previous government's controversial cuts. Not all universities are losers, however.

Inland Norway University of Applied Sciences is among the multicampus institutions set to benefit from the budget. They will get 40 new student places and funding for a research centre. Other winners include the Arctic University of Norway.

HØY LEDERLØNNSVEKST MED UNIO-AVTALE

Med to ulike tariffavtaler kan universitetene velge en billig løsning eller en som gir lederne dobbelt så mye i lønnsøkning.

LØNN Ledere deltar ikke i de vanlige lønnsforhandlingene ved universiteter og andre statlige arbeidsplasser. Rektor fastsetter lønnen deres etter avtale med fagforeningene. Med to avtaler og to ulike forhandlingsmodeller åpner det seg et rom for at universitetene kan løse dette forskjellig.

Da kan også utfallet bli svært forskjellig.

ALLE FOR EN

Universitetet i Stavanger (UiS) har valgt å la alle lederne følge avtalen med LO/YS, selv om det er den andre avtalen som organiserer flest UiS-ansatte.

UiS har allerede en stram økonomi, og vedtok i mars at de måtte kutte 150 stillinger. Ledere har blitt bedt om å holde igjen lønnsveksten. Valgte de dermed også den billigste avtalen for egne ledere? Ifølge HR-direktør Gro Adsen Sokn valgte de avtalen som raskest ga dem en sum med to streker under svaret.

LO/YS-avtalen har et flatt tillegg på 31 000 kroner, slik at man ikke må regne på prosenter og lønnsnivå. «Svaret er enkelt og greit at det var dette som var mest avklart allerede, og dermed greit å ta utgangspunkt i for å definere en ramme som rektor kan benytte», skriver Sokn i en e-post til Forskerforum.

«Gjeldende fra og med 1. mai er det 12 ledere som omfattes, som beløpsmessig vil tilsvare kr. 372 000», ifølge vedtaket i universitetsstyret.

TODELT, MEN ALLE UNDER ETT

Ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) på Ås opplyser HR-avdelingen at de skal forhandle lederlønn innenfor den avtalen den enkelte leder tilhører, altså tilsvarende som for andre ansatte. Men ingen av de ti lederne, det vil si prorektorene, direktør og dekaner, er medlem i et forbund under LO eller YS.

«Årets situasjon er at alle lederne på nivå 2 og 3 tilhører Akademikerne/Unio», skriver seniorrådgiver Lena Fossen.

Med en ramme på 5,3 prosent bruker NMBU 681 874 kroner på sine ti ledere, forteller Fossen, som dermed i snitt kan få mer enn det dobbelte av de tolv lederne ved UiS.

KRONE- ELLER PROSENTTILLEGG

Forskjellen mellom lønnstilleggene ved UiS og NMBU kan forklares med ulike modeller for lønnstillegg. For personer med høy lønn

FOTO: UIS

■ **Universitetet i Stavanger valgte å følge LO/YS-avtalen, med likt kronetillegg for alle, ifølge Gro Adsen Sokn.**

FOTO: UiT

■ **Universitetet i Agder holder lederlønnsveksten innenfor rammen på 5,3 prosent, men uten å binde seg til den ene eller den andre tariffavtalen, ifølge Seunn Smith-Tønnessen.**

Lokale lønnsoppgjør

- Rektors lønn bestemmes av styret.
- Lønn for ledere på «neste nivå», det vil si prorektorer, dekaner og direktører, fastsettes av rektor i forhandling med lokale tillitsvalgte i såkalte 2.5.2-forhandlinger.
- Øvrige ledere og ansatte får lønnen justert i årlige lokale oppgjør, såkalte 2.5.1-forhandlinger.
- Frist: 31. oktober

lønner det seg ofte med et prosenttillegg, framfor et slikt kronetillegg som LO og YS landet på.

Dekaner og direktører er eksempler på høytlønnede. Ifølge Forskerforbundets statistikk er gjennomsnittslønnen for en dekan litt over 1,1 millioner kroner og for en direktør litt under 1,3 millioner kroner. Det vil si at dersom det legges på 5,3 prosent, får disse en lønnsvekst på over 60 000 kroner i året.

HVERKEN-ELLER

Universitetet i Agder følger en tredje løsning. De holder seg til rammen fra det sentrale oppgjøret, men uten å gå inn på de ulike avtalene. Direktør Seunn Smith-Tønnessen forklarer at de forhandler med alle fagforeningene om lønnsøkning for de 20 lederne på nivå 2.

«Normalt holder oppgjøret seg innenfor rammen av de to avtalene, men vi knytter ikke denne avtalen spesifikt opp mot en av tariffavtalene», skriver Smith-Tønnessen.

Nord universitet tar også utgangspunkt i lønnsoppgjøret for øvrig, men uten å knytte lønnen for sine ti ledere direkte til enten den ene eller den andre avtalen.

«Vi setter heller ikke av en spesifikk lønns-pott for justering av lederlønn på nivå 1 og 2, men tar høyde for forventet lønnsutvikling i det overordnede lønnsbudsjettet», skriver HR-sjef Runar Michaelsen.

BÅDE-OG

Ved UiT – Norges arktiske universitet følger de avtalene mer slavisk, skriver direktør Odd Arne Paulsen.

«Forhandlingene skal gjennomføres med to ulike pottar, med samme prosentvise avsetning til lokale forhandlinger som i de ordinære forhandlingene, dvs. 5,3 prosent av lønnsmassen i Unio/Akademikerne-avtalen, og 0,85 prosent i LO/YS-avtalen», skriver Paulsen.

Hos UiT gjelder dette 14 personer: dekaner, prorektorer, viserektorer, museumsdirektør, biblioteksdirektør, administrasjonsdirektør og stabsleder.

Forskerforum har også vært i kontakt med fem andre universiteter. De svarer også at ledernes lønn forhandles tilsvarende den avtalen de er med i, og at summen ikke er klar før forhandlingene er over.

Å gjøre mer på stadig mindre tid

– Får jeg en e-post en lørdag kveld fra en prosjektkollega, så svarer jeg – det kan være den lille forskjellen som gjør at vi blir tildelt prosjektmidler i andre enden, sa forskeren med et resignert skuldertrekk. – Mon tro om han har familie, tenkte jeg.

En ny rapport fra Forskerforbundet om arbeidsvilkårene i instituttsektoren bekrefter forskerens virkelighet. Den beskriver tidspress, lange dager og korte frister blant ansatte ved 43 ulike forskningsinstitutter. Over 20 prosent av forskerne svarer at de ikke opplever å ha nok faglig frihet, og 40 prosent opplever en interessekonflikt med arbeidsgiveren, særlig knyttet til gjennomføringshastighet. Halvparten sier at de jobber mer enn en normal arbeidsuke, ofte uten kompensasjon. Tre av fire mener oppdragene de tar på seg, ofte er underfinansierte.

En verden man ikke er hjemme i

Filosof Sigurd Hverven skrev i Morgenbladet i sommer at tellekantsystemet skaper fremmedgjorte akademikere, og tok utgangspunkt i den tyske filosofen Hegels begrep: «Den som er fremmedgjort, føler seg nummen, mangler tilknytning, blir ikke følelsesmessig engasjert og føler seg ikke velkommen. En fremmedgjort verden fremstår som meningsløs [...]. Det er en verden som ikke er din, som ikke føles som hjemme.»

I en slik virkelighet kan man velge å akseptere fremmedgjoringen og godta den som en logisk konsekvens av et system man ikke kan påvirke. Man omfavner derfor forskningens kvasimarked, med publiseringspoeng som valuta, og velger forskningstema, metode og publiseringskanal etter hva som gir uttelling, skriver han.

Hverven er ikke alene. Professor Dag O. Hessen beskriver et evig jag etter å publisere mest og å få forskningsresultatene raskest mulig ut, i boka *Sannhet til salgs* fra 2018. I antologien *Universitetskamp* fra 2019 maner en rekke akademikere, anført av professor Aksel Tjøra, til kamp mot en form for industrialisering av sektoren, som svekker akademia som samfunnsinstitusjon.

Regjeringen har lovet å skrote tellekant-systemet, som gir resultatbasert uttelling for publiseringspoeng. Hvordan dette vil se ut konkret, er fortsatt uklart, og sektoren virker ikke beroliget.

Signy Grape
journalist i Forskerforum

«Tid er varen som omsettes på markedet, og det er tiden vår vi forhandler bort til en arbeidsgiver.»

Høyhastighetssamfunnet

Kanskje det fremste trekket ved tidsånden er nettopp synet vårt på tid – slik en opplevelse av tidspress er sterkt til stede i Forskerforbundets rapport. Tid er varen som omsettes på markedet, og det er tiden vår vi forhandler bort til en arbeidsgiver. Det å «eie» sin egen tid blir det høyeste mål – men vi får likevel aldri nok. Tiden blir gjerne selv et argument – tid er penger – som retoriker Merete Pettersen skriver i magasinet Kairos, i en utlegning om den tyske sosiologen Hartmut Rosas «tidsteori».

I det senmoderne samfunnet går alt stadig forttere: Rosa mener vi alle er gjenstand for en akselerasjon. Den teknologiske akselerasjonen er stort sett ønsket – raskere tog, turtall og bredbånd. Dette fører så til en sosial akselerasjon, fordi vi hele tiden forsøker å holde tritt med utviklingen og trendene som stadig skifter.

Opplevelsen av at tempoet øker i samfunnet, fører til en tredje form for akselerasjon: i vårt eget livstempo. Vi forsøker å holde tritt med vårt eget liv gjennom å være i konstant bevegelse og å «løpe» raskere, der vi gjør mer på stadig mindre tid og hele tiden har «mange baller i lufta».

Som en av respondentene skriver: «Et problem med instituttmodellen, er at arbeidsgiver på sett og vis gjør krav på fritiden din uten avlønning.»

Forskere ønsker å gjøre en god jobb

Det finnes ulike strategier i møte med opplevelsen av å bli fremmedgjort. Der Hverven beskriver en måte å internalisere systemet på, har Forskerforum tidligere skrevet om hvordan mange velger å gjøre ulike former for motstand. Jo Ese beskrev i sin doktorgradsavhandling tre ulike måter de vitenskapelig ansatte forholdt seg til styringssystemene på: Noen gjorde for eksempel motstand ved å spille dum konfronteret med retningslinjer og krav, andre drev med «gaming» og lettere manipulasjon av systemene, andre igjen meklet mellom å prøve å tilfredsstille både de akademiske normene og systemkravene.

Ese sa at mange som gjør motstand, ikke vil unngå jobben, men gjør det fordi de ønsker å gjøre en enda bedre jobb, og fortalte om en professor som bare hadde lov til å gi to timer veiledning, men ga ti fordi hun mente det var så faglig viktig. Hun satt igjen med et enormt merarbeid.

Utvide «nået»

Alt er selvsagt ikke elendighet, og de ansatte i norsk akademia har fortsatt relativt stor grad av autonomi. Rapporten kan også fortelle om en rekke positive sider ved instituttsektoren, der mange er fornøyde med arbeidsmiljøet og opplever mulighet for faglig utvikling.

Problemet ligger i at akselerasjonens krefter endrer vårt syn på omgivelsene våre, hverandre og vårt forhold til tid og rom. «Nået» krymper til den grad at vi ikke lenger klarer å orientere eller reorientere oss. Vi er alltid på vei et sted, som proaktive og fremoverlente, men er sjeldent her og nå. Hvordan evne å stoppe opp og se en løsning, om man alltid står i et «timeføringshjelvet», som en annen av respondentene kalte det?

For å komme dit at flere kan oppleve akademia mindre fremmed, må alle ansatte i sektoren – vitenskapelig eller administrativt ansatte, på tvers av sektorinndeling, fagmiljø, stillingsform og -brøk – utvide øyeblikket kollektivt, og se at vi alle løper i det samme hamsterhjul.

STATSBUDSJETTET

Skuffelse ved Kode

■ Petter Snare, direktør for Kode kunstmuseer og komponisthjem i Bergen, er langt fra fornøyd med neste års budsjett, der regjeringen foreslår å kutte Kodes tilskudd fra 53 til 46 millioner. Kuttene skjer samtidig som kulturminister Lubna Jaffery (Ap) øker Nasjonalmuseets bevilgning med 73 millioner kroner – fra 863 til 936 millioner. – Jeg sier ikke at vi skal ha like mye i støtte som Nasjonalmuseet, men årets bevilgninger viser at skjevfordelingen fortsetter, sier Snare til Klassekampen, som gjentatte ganger har pekt på forskjellsbehandling i kulturbudsjettet mellom Oslo og Bergen.

Anno: – Det hyggeligste budsjettet

■ Den store museumsvinneren i budsjettforslaget er Anno museum. Sammen med Arkivverket får museet 235 millioner kroner til et regionalt historiesenter på Domkirkeodden på Hamar. I tillegg får to andre avdelinger av Anno økte midler: Norsk Skogfinsk Museum, som fikk 20 millioner i revidert budsjett 2023, får i forslaget for neste år 2 millioner til drift, og Norsk Utvandrer museum får en og en halv million til utvandrerjubileet i 2025. – Dette er det hyggeligste budsjettet vi noen gang har fått presentert, sier direktør Sven Inge Sunde til NRK Innlandet.

Griegakademiet ikke prioritert

■ Også Margareth Hagen, rektor ved Universitetet i Bergen (UiB), er skuffet. Statsbygg har konkludert med at bygget til Griegakademiet ikke egner seg til å huse musikkstudenter. Men heller ikke i år ble en ny bygning prioritert i budsjettet. – Vi håper nå at SV kan overtale regjeringen til å ta til fornuft, sier Hagen, som omtaler arbeidsforholdene som kummerlige. – Jeg synes nok at rektor gikk litt for offensivt ut. Vi mottok forprosjektet til Griegakademiet fra UiB i juni, da veldig mange av føringene i statsbudsjettet alt var lagt, sier statsråd Sandra Borch til Khrono.

Språkmillioner til Bergen

■ Men noe kan Bergen glede seg over i årets budsjettforslag. Universitetet i Bergen får 30 millioner til en satsing på norsk språk. I språkpakken fra regjeringen ligger det blant annet 15 millioner til norsk språkforskning. Midlene vil gå til en senterordning med en varighet på minimum fem år som vil lyses ut gjennom Forskningsrådet, altså til sammen minimum 75 millioner kroner over fem år. – Samlet sett er det den sterkeste satsingen på norsk språk og språkforskning på lang tid, sier Sandra Borch til Khrono.

Musikkhøgskolen: – Frekt

■ Regjeringen foreslår å fjerne en rekke konkurransearenaer, slik at institusjonene kan forvalte midlene selv. De kunstfaglige skolene reagerer imidlertid på at dette inkluderer Program for kunstnerisk

utviklingsarbeid. Ordningen er kunstutdanningenes forskningsråd og har finansiert en rekke forskningsprosjekter for kunstfaglige utdanninger. Sidsel Karlsen, viserektor for forskning og kunstnerisk utviklingsarbeid ved Musikkhøgskolen reagerer på at konkurransearenaen fjernes uten at man har et klart alternativ. – Det er rett og slett nokså frekt, sier hun.

Bort med regionale forskningsfond

■ Regjeringen foreslår å legge ned de regionale forskningsfondene, som skulle være et supplement til Forskningsrådet og bidra til forskning forankret i den enkelte landsdels behov. En stor andel av midlene har gått til næringsrettet forskning. Ordningen startet i 2010, i nært samarbeid med fylkeskommunene. Pengene skal omdisponeres og rettes mot forskning i kommunesektoren, spesielt knyttet til helse.

Oppretter nye studie plasser

■ Regjeringen har i budsjettforslaget satt av 18,3 millioner kroner til 255 nye studie plasser. Det omfatter blant annet 60 nye studie plasser i medisin og 100 nye innen IKT. I tillegg kommer blant annet nye studie plasser innen folkedans på Rauland og gjenopp retting av skogbruksutdanning i Steinkjer. Regjeringen foreslår også 8 millioner kroner til USN til etablering av campus i Gol, og 178 millioner kroner til byggestart for ny campus for NTNU i Trondheim.

Les mer om statsbudsjettet på side 6.

FORSKNING

UNGE FORSKERE ER TILBAKE

Høsten 2022 måtte Forskningsrådet kutte i virksomheten, og de hadde ikke lenger råd til å drifte konkurransen Unge forskere, en konkurranse som skal få ungdom interessert i forskning. Norge ville dermed vært det eneste europeiske landet uten en slik konkurranse. Nå har Kunnskapsdepartementet, Forskningsrådet og Akademiet for yngre forskere (AYF) snakket sammen: Konkurransen skal gjenopptas og drives videre av AYF. Finansiering er på plass, og første konkurranse gjennomføres våren 2024.

UNIVERSITET

Rektor lei av overstyring

■ I seks år har Universitetet i Oslo (UiO) jobbet med å opprette en medisin-campus i Innlandet. Men i valgkampen ga regjeringen beskjed om at de heller ønsker at NTNU skal få jobben. Kunnskapsdepartementet har også avbrutt en tiårig kontrakt med UiO om klarspråk i juridisk utdanning og forskning. Attpåtil har universitetet fått beskjed om å overføre en samling med 1,4 millioner insekter til forskningsinstituttet NIBIO. Nå har rektor Svein Stølen (bildet) fått nok. Ifølge Khrono er han både forbannet og grundig lei av å bli overstyrt.

Kode har returnert sju kinesiske marmorsøyler til et gammelt sommerpalass utenfor Beijing.

FOTO: KODE

MUSEUM

TILBAKEFØRER KINESISKE SØYLER

Sju marmorsøyler fra kunstmuseet Kodes samling etter Johan Munthe er nå tilbakeført til det gamle sommerpalasset Yuanmingyuan utenfor Beijing. – Prosessen betyr nok mye for Norges internasjonale renommé, sier Kodes direktør, Petter Snare. Avtalen om tilbakeføring av sju av 20 søyler ble inngått mellom Kode, Zhongkun Investment Group og Peking University i 2013. Yuanmingyuan ble angrepet og etterlatt i ruiner av britiske og franske styrker i 1860. Store mengder gjenstander ble i etterkant ødelagt eller fjernet fra palasset og havnet på det europeiske kunstmarkedet.

STATSRÅDSSKIFTE

Ny sjef for tillitsreformen

■ Jonas Gahr Støre har gjort skifter i staben, og Karianne Tung (Ap) kommer inn som statsråd i det nye Digitaliserings- og forvaltningsdepartementet. Hun får dermed ansvar for statens personal- og arbeidsgiverpolitikk og for regjeringens politikk rundt kunstig intelligens. Regjeringens tillitsreform havner også på hennes bord. Tung var fra 2013 til 2017 stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet i Sør-Trøndelag, har vært ansatt som seniorrådgiver ved NTNU og kommer fra stillingen som daglig leder for interesseorganisasjonen Trondheim Tech Port.

NASJONALBIBLIOTEKET

Bokhylla-kutt avblåses

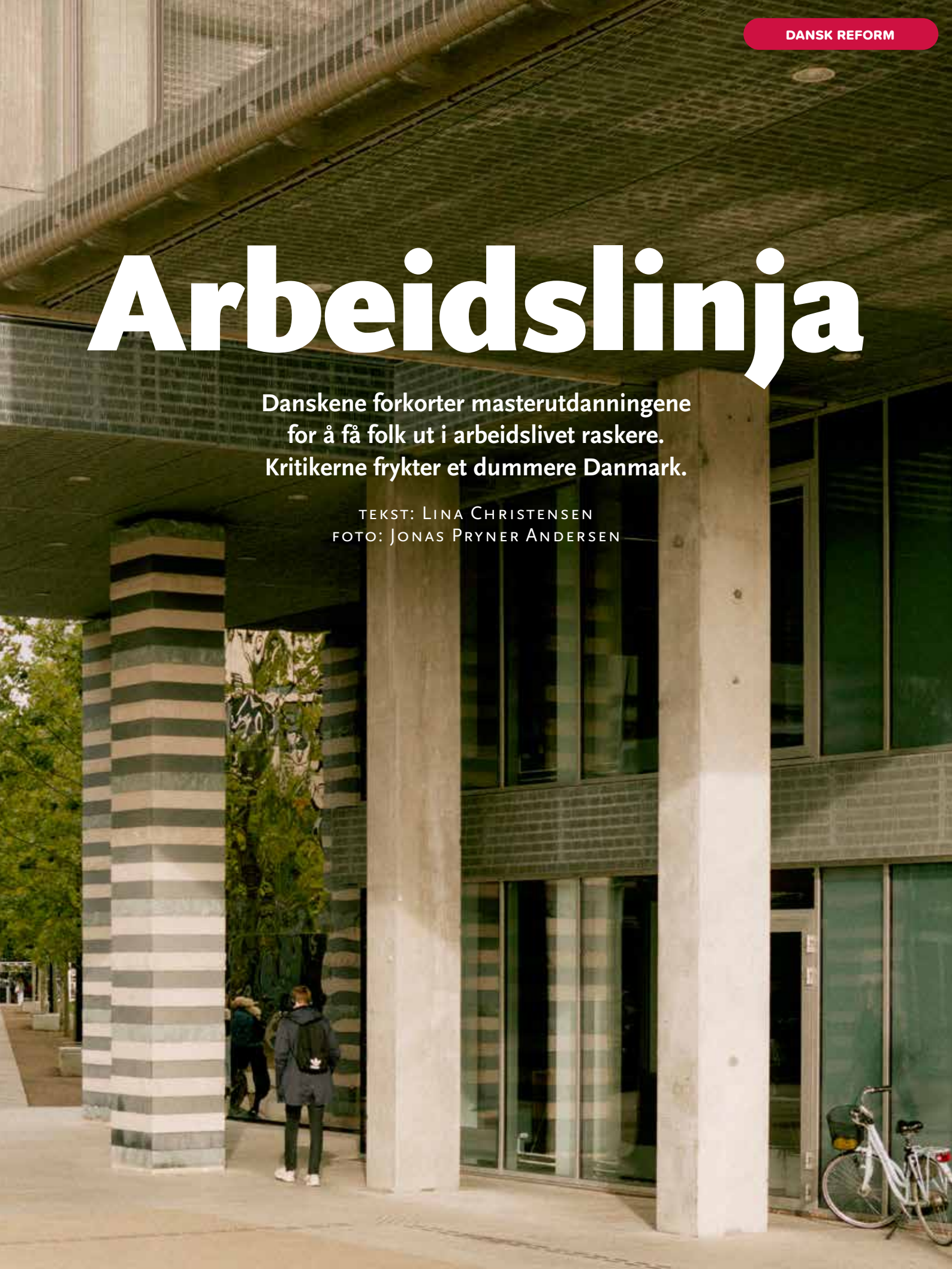
■ I vår kom nyheten om at Nasjonalbiblioteket må kutte 100 000 bøker fra det digitale nettbiblioteket Bokhylla på grunn av budsjettkutt. Men etter voldsom motstand har nå Nasjonalbiblioteket, Kopinor og Kulturdepartementet snudd og landet en avtale. Avtalen innebærer at man kan få digital tilgang til alle bøker som er utgitt i Norge til og med 2005 – i alt 400 000 bøker, 175 000 flere enn i dag. – Dette har skjedd på grunn av den massive støtten Bokhylla fikk da vi varslet at vi måtte kutte i samlingen, sier nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre til Klassekampen.

Arbejdslinja

Danskene forkorter masteruddanningene
for å få folk ut i arbeidslivet raskere.
Kritikerne frykter et dummere Danmark.

TEKST: LINA CHRISTENSEN
FOTO: JONAS PRYNER ANDERSEN

Arkeologistudentene Lisa Andersson (til venstre), Thomas Lassen og Camilla Poulsen tror det kan bli vanskelig å kombinere jobb med ettårig mastergrad. Hvor lett blir det da å få seg jobb etterpå, lurer de på.

Mellom klokken ti og kvart over er det storinnrykk på Københavns Universitets søndre campus på Islands Brygge – blant dansker kalt Bryggen. Syklende studenter, som skal rekke første forelesning, fyller gangstien i alle retninger. I løpet av et kvarter har området blitt nærmest folketomt igjen, bortsett fra tre arkeologistudenter som starter dagen med sigaretter og kaffe utendørs.

– Jeg tror ikke noen her ute virkelig synes det er en god idé, sier Lisa Andersson, masterstudent i klassisk arkeologi.

– Det rammer vår faglighet og mulighet til å spesialisere oss. Det gjør vår utdanning mindre konkurransedyktig, fortsetter hun.

Hun snakker om det danske kaller kandidatreformen, en reform som dansk academia har brukt det siste året på å skjelle ut. Reformen går i korte trekk ut på at antallet studenter på universitetene skal reduseres, og at en rekke masterutdanninger skal gjennomføres på ett år eller gjøres om til «erhvervskandidatutdannelse», der studier og jobb kombineres (se faktaboks). Regjeringen med Sosialdemokratiet i spissen ivrer etter flere sykepleiere, lærere og håndverkere, ikke enda flere med femårige universitetsutdanninger. Men blant studenter og vitenskapelig ansatte har det vært krisestemming.

Et dummere Danmark

«Mod et dummere Danmark», var reaksjonen i Weekendavisen. Politiken kaller det en «kæmpe gambling» på lederplass. En fagforeningsleder sammenligner utrulling av reformen med en Ikea-manual med manglende sider. Brian Arly Jacobsen, leder for universitetsavdelingen i fagforeningen Dansk

Kandidatreformen i Danmark

- Et reformforlik mellom den danske regjeringen og partiene Socialistisk Folkeparti, Det Konservative Folkeparti, Liberal Alliance og Danmarksdemokraterne.
- 10 prosent av masterutdanningene skal forkortes fra to til ett år (75 ECTS).
- 20 prosent av masterutdanningene skal gjøres om til «erhvervskandidatutdannelse» – en form for yrkesrettede masterutdanninger – der deltidsstudier skal kombineres med jobb.
- Opptaket ved bachelorutdanningene skal kuttes med 8 prosent.
- Pengene som spares, skal gå til masterutdanninger i samarbeid med arbeidslivet og profesjonsutdanninger som lærer-, pedagog- og sykepleierstudier.

Magisterforening, omtaler reformen som et eksperiment og som verken studenter, universitetsansatte eller næringslivet har etterspurt.

– Det er uprøvd land. Vi vet faktisk ikke hva som vil skje, om regjeringen får rett i sin visjon om at flere kandidater kommer ut i arbeid, om det blir tettere kontakt med arbeidslivet, eller om det ikke får noen konsekvenser for det faglige nivået, sier Jacobsen, som også er religionsforsker ved Københavns Universitet.

I likhet med arkeologistudentenes er fagforeningens fremste ankepunkt hva som skjer med det faglige nivået.

– For framtidens kandidater går det ut over det høyt spesialiserte, altså forskningen. Dette er spesialinnsikt som virksomheter har bruk for, sier Jacobsen.

– Hva er du mest bekymret for?

– Vi er mest redde for at de begynner å legge ned flere fag, særlig de mindre fagene. Det er en nedadgående spiral, sier Jacobsen.

Nok et lag med politisk styring

En av dem som virkelig har skjelt ut reformen, er prorektor for utdanning ved Københavns Universitet, Kristian Cedervall Lautau.

– Det er kanskje den største reformen vi har blitt utsatt for de siste 30 årene, sier Lautau.

Han mener regjeringen skisserer en løsning, men at de ikke evner å forklare hvilket problem reformen faktisk skal løse.

– Jeg kunne godt tenke meg at politikerne rettet blikket ti år lenger fram i tid, sier jusprofessor og prorektor Kristian Cedervall Lautu.

Tidsskjemaet er knapt, planen skal være klar allerede neste år. Lauter er bekymret for at rammene gjør at mastergrader som fungerer godt i dag, blir dårligere.

– Det virker ikke som virksomheter og arbeidsmarkedet kan se at de får bedre kandidater ut av det. Derfor virker det som et uklart spørsmål, som man gir et uklart svar på, og som vil få meget store konsekvenser for universitetet.

Det er også en siste ting som plager ham.

– Dette er sikkert heller ikke et ukjent fenomen i Norge. Vi opplever en stigende politisk

interesse for universitetenes virksomhet, sier han og utdyper:

– Jeg er bekymret for at det blir *another brick in the wall* – nok et lag av ting – som vi og våre medarbeidere skal forholde oss til, som føles nesten uendelig, men som flytter fokus vekk fra det vi i virkeligheten er satt til verden for, sier Lauter.

Polarisering

Danske universiteter har vært utsatt for mange reformer som i praksis har hatt liten betydning. Men denne betyr noe, mener

professor emeritus i utdanningspolitikk ved Aalborg Universitet, Palle Rasmussen. Reformen har bakgrunn i flere ekspertutvalg de siste årene, forklarer han.

– Det har vært to argumenter. Det ene er en oppfatning av at for mange søker seg til universitetsutdanninger. Det er selvfølgelig en vanskelig vurdering, for de fleste får jobb. Men der er en frykt for at universitetsutdanning dominerer i forhold til profesjonsutdanninger.

Det andre hensynet er mindre uttalt, men like fullt til stede, ifølge utdanningsforskeren.

– Det er den største endringen på årtier, sier fagforeningsleder Brian Arly Jacobsen.

– Danmark har et velutviklet system for studiestøtte. Flere kommisjoner har argumentert for at man ved å redusere antallet studenter som tar lang utdanning, kan spare penger på studiestøtte.

Det er også noe annet han har lagt merke til. Den politiske arkitekten bak reformen, Socialdemokratiet, har gått fra å legge vekt på universitetsutdanning til å legge vekt på yrkesutdanning.

– Det tror jeg er en vesentlig forandring som er med på å skape uro rundt universitetsutdanningene.

– Det kommer til å gå ut over fagligheten og trivselen. Vi kommer ikke til å ha tid til å gå i dybden.

ESBEN BJØRN SALMONSEN I DANSKE STUDERENDES FÆLLESRÅD

Han mener reformen vitner om en polarisering mellom regjeringens politikk på den ene siden og aktørene innen høyere utdanning på den andre.

– De legger ikke vekt på å lang utdanning tilfører samfunnet en verdi på sikt, sier Rasmussen.

Flere håndverkere

Den første tirsdagen i oktober var politisk høytidsdag i Danmark. Folketinget åpnet for sesongen, og statsminister Mette Frederiksen innledet talen med å snakke om snekkeren som hadde laget talerstolen hun sto på. «Et smukt møbel», erklærte hun. Stemmer det at vi ser et dansk, sosialdemokratisk skifte fra høyere universitetsutdanning for alle til mer yrkesrettede utdanninger?

– Absolutt, sier Brian Arly Jacobsen i Dansk Magisterforening, som kommer rett fra åpningen av Folketinget når Forskerforum snakker med ham.

– Statsministeren snakket i større grad om at skolesystemet skal legge vekt på praktisk arbeid som fører til håndverksyrker, enn hun har gjort til nå. Det er ingen tvil om at den store ambisjonen er å utvide arbeidsstyrken, slik at flere arbeider og betaler skatt til velferdsstaten, på den ene siden, og at flere unge velger håndverksyrker, på den andre.

Danske politikere snakker mye om at det er mangel på håndverkere i det danske næringslivet, blant annet for å få fart på arbeidet med klimaomstillingen, ifølge Jacobsen.

– Det er de ganske overbevist om at de har rett i, selv om forskere har stilt spørsmål ved premisset. Det betyr at de flytter unge i akademiske utdanninger og arbeid over til håndverksarbeid. Det skal ikke være mer fornemt å ta en akademisk utdanning enn en yrkesutdanning, sier Jacobsen.

Må bruke sommerferien

Etter at reformen ble vedtatt, går debatten nå ut på hvordan den skal implementeres. Et utvalg bestående av representanter fra forvaltningen, rektorer og studenter skal skissere hvilke studier som skal tilbys hvor, og hvilke fagområder som skal endres på. Fristen er oktober 2024.

Men noen politiske føringer er lagt. Innen 2028 skal 10 prosent av studentene tas opp

på en ettårig mastergrad, og 10 prosent skal ta en grad i samarbeid med arbeidslivet. 40 prosent av studie plassene på samfunnsvitenskap og 35 prosent av plassene på humaniora skal endres. Bestillingen byr på noen praktiske utfordringer, sier Kristian Cedervall Lautau og peker på målet om at en viss andel grader skal tas i kombinasjon med jobb.

– Noen prosent kan virke rimelig innlysende når man er politiker. Men faktum er at studentandelen varierer mye fra år til år. Det krever at vi kan styre hvor mange vi er. Men vi kan ikke på forhånd styre hvor mange virksomheter som er villige til å ansette våre studenter, sier Lautau.

På papiret kan det virke lenge til 2028, tidspunktet for når universitetene skal være klare for å ta imot studenter til de nye gradene.

– Det er om fem år – herregud! Men faktum er at om to år skal jeg ha noen inn på en bachelorgrad som starter på mastergraden i 2028. Om to år skal jeg ha tenkt gjennom alt. Jeg skal vite hvilke mastergrader studentene har krav på. Det synes jeg bare er rimelig, sier Lautau.

De nye, forkortede masterutdanningene skal innholdsmessig være på ett og et kvart år, men gjennomføres på ett år. Det betyr at både studenter og ansatte må ty til sommerferien.

– Undervisere bruker sommerferien til å forske og dra på feltarbeid eller seminarer. Det blir det mindre tid til hvis de blir beordret til å undervise og veilede i sommerferien. Det er en logistisk utfordring jeg ikke har sett en løsning på, tilføyer Brian Arly Jacobsen.

NEJ!

Det er litt over halvannet år siden danske studenter samlet seg foran Christiansborg for å protestere mot et annet politisk påfunn – flytting av studie plasser fra byene og til distriktene. I lokalene til Danske Studerendes Fællesråd er veggene dekorert med bannere og slagord fra tidligere studentopprør. «NEJ!» går igjen på flere av dem.

Det er en riktig dårlig reform, starter Esben Bjørn Salmonsens, lederen i studentorganisasjonen. Han har akkurat presentert sin framtidige drømmereform under åpningen av Folketinget: reversering av kandidat-reformen.

– Vi er reformtrøtte. Nå må de finne andre områder å kaste seg over.

BRIAN ARLY JACOBSEN I DANSK MAGISTERFORENING

– Det kommer til å skape et større prestasjonspress. Jeg pleier å si at vi har sett en akselerasjon av utdanningssystemet. Vi skal bli ferdig med studiene hurtigere og hurtigere.

Han viser til at framdriftsreformen på midten av 2010-tallet har fått studentene raskere gjennom studiene.

– Svaret er at vi nå skal kutte ned på utdanningen for å bli enda fortere ferdig. Det kommer til å gå ut over fagligheten og trivselen. Vi kommer ikke til å ha tid til å gå i dybden, noe jeg synes er viktig med en universitetsutdanning.

– Men blant annet Storbritannia har hatt ettårige grader i mange år?

– I et system hvor man vil ha både ettårige og toårige grader, men ikke tar stilling til arbeidsfordelingen mellom utdanningene, kan jeg ikke si annet enn at det vil føre til enda større konkurranse.

Rabattstudier

Salmonsens kaller det bare for «discount-utdanning», eller rabattstudier. Han tror kappøpet for å komme inn på prestisjestudier som medisin blir enda tøffere.

– I stedet for en politisk ordre om at 30 prosent av en viss type studier skal gjøres om, kunne de funnet enkeltområder der det faktisk gir mening med ettårige løp, eller universiteter som faktisk har lyst til å tilby dette.

– Kan det også være en fordel for studenter med flere veier til en grad?

– Ja, det tror jeg. Flere veier i utdanningssystemet gir mening. Men jeg tror en ettårig grad ikke vil fungere som vei, fordi den bare legger et større press på studentene uten å peke på hva som skal vekk, og hva som skal settes inn. Vi studenter elsker selvfølgelig å få flere muligheter til å velge ting, men vi trenger også en retning for hvilke muligheter vi får, sier Salmonsens.

– Vi er reformtrøtte

En framdriftsreform som skulle få studentene igjennom raskere, en dimensjoneringsreform som særlig reduserte antallet studieplasser innen humaniora, og en distriktsreform som flyttet studieplasser fra byene til mer avsidesliggende strøk. Ifølge en uformell opptelling gjort av fagforeningstoppen Brian Arly Jacobsen er kandidatreformen den 30. reformen på 20 år.

– Vi er reformtrøtte. Nå må de finne andre områder å kaste seg over, sier Jacobsen.

Han antar at det typisk tar sju år fra implementering til virkningen av en reform blir synlig.

– Det har de simpelthen ikke tålmodighet til å vente på. Det er en gåte for meg hvorfor de ikke forstår at det tar lang tid å utdanne mennesker, sier Jacobsen.

Prorektor Lauta skulle ønske politikerne evnet å se lenger fram i tid enn bare sin egen politiske levetid.

– Jeg prøver alltid å overbevise politikere om at, ja, det er vanskelig å lage forskningspolitikk, men det eneste i hele verden som er mer langsiktig enn å lage forskningspolitikk, er å lage utdanningspolitikk. Når man endrer en studieordning, går det ti år før endringen har betydning for arbeidsmarkedet, og det går 20 år før vi kan finne ut om endringen i kompetanse faktisk har hatt betydning for samfunnet, sier Lauta. ●

– Ideen om at alt skal gå hurtigere, kan også bety at noen ikke klarer å følge med på tempoet og faller fra, sier studentleder Esben Bjørn Salmonsens.

– Det er viktig med dyktige akademikere. Det skal vi ha, og det får vi. Men det er også viktig å prioritere andre profesjoner, sier den sosialdemokratiske politikeren Rasmus Stoklund.

Moden for modernisering

– Vi må øke respekten for ulike typer faglighet, sier forskningspolitisk talsperson for Socialdemokratiet, Rasmus Stoklund.

Rasmus Stoklund, Socialdemokratiets talsperson for forskning og utdanning, spurter de mange etasjene opp til sitt kontor på toppen av Borgen – Danmarks parlamentsbygning. Hvilket problem skal kandidatreformen egentlig løse?

– Vi har gjennom mange år sett studenter som i forskjellige undersøkelser har gitt uttrykk for at de ikke trives på universitetet. De har vanskeligheter med å se koblingen mellom det de lærer, og det de skal bruke i arbeidslivet etterpå, svarer Stoklund.

– Mange studenter, særlig på humaniora og samfunnsvitenskap, gir uttrykk for at de får for lite veiledning og feedback, og at de blir for mye overlatt til seg selv.

I 1990-årene tok én av ti dansker høyere utdanning. I dag er det opp mot hver fjerde. Det fører til at samfunnet har andre behov i dag, mener Stoklund.

– Hvis en tiendedel av befolkningen har akademisk utdanning, er det stort sett lektorer, leger og folk som trenger spesifikk akademisk kunnskap, men når det er én av fire, så vil det være flere som kommer til å jobbe med mer praksisrettede oppgaver. Derfor mener vi tiden er inne for å modernisere og oppdatere utdanningssystemet.

– Ikke et sparetiltak

– Er det for mange akademikere i Danmark?

– Både og. Det handler mer om at utdanningen studentene får, skal ha større relevans for arbeidsmarkedet. Vi har sett eksempler på at for mange blir ansatt i stillinger som ikke krever akademisk utdanning.

– Men innvendingen mot reformen er at de aller fleste med høyere utdanning får jobb?

– Ja, de kommer i arbeid, men de får jobber der de fortrenger folk som ikke har akademisk

utdanning, sier Stoklund.

Han bruker museumsverdenen som eksempel: Hvis en humaniorastudent som jobber som omviser ved siden av studiene, fortsetter i den samme museumsjobben på fulltid etter studiene, ender hen i praksis med å arbeide på samme måte som en ufaglært, ifølge Stoklund.

– Kan man ikke miste noe av den faglige fordypningen når mastergradene kortes ned?

– Ni måneder fra eller til avgjør ikke fagligheten. På mange akademiske studier er det allerede ganske få timer i uken, deretter er man overlatt til selvstudier.

Stoklund avviser at reformen er en spareøvelse. Pengene som spares, forblir i systemet, men skal brukes til andre studier, blant annet innen helse, forteller han.

– Det betyr at universitetene får bedre mulighet til å tilby flere timer og bedre kvalitet på undervisningen.

Mangler sykepleiere

Hvis færre studenter skal tas opp til universitetet og mastergradene skal bli kortere, kan det bety at danskene senker utdanningsnivået? Stoklund er uenig i premisset og svarer med å vise til at det danske Finansdepartementet beregner produktivitet ut fra lønn. Han mener lønnsnivå ikke nødvendigvis er den riktige måten å måle produktivitet på. For å illustrere viser han til at kreftavdelingene mangler sykepleiere i stor stil.

– Sykepleiere får ikke så høy lønn og vil i Finansdepartementets målestokk se ut som mindre produktive. Så kan man sette dette opp mot en utviklingskonsulent i en kommune, som tjener mer, men som jeg tviler på at de fleste dansker ser på som mer produktiv eller viktig for å få samfunnet til å fungere. Vi må øke respekten for forskjellige typer faglighet, sier Stoklund. ●

Er norske politikere enige med danskene – utdannes det for mange med femårig universitetsutdanning?

SANDRA BORCH
forsknings- og høyere utdanningsminister, Sp

– Nei, det gjør det ikke. Noen hevder at Norge har «mastersyke», men utdanningsnivået i Norge er i realiteten så vidt over gjennomsnittet for OECD-landene. Vi trenger både flere fagarbeidere og flere med mastergrad for å sikre verdiskaping og velferd i framtiden.

GRETE WOLD
utdanningspolitisk talsperson, SV

– Nei, tvert om. Skal vi klare en rettferdig grønn omstilling, trenger vi nok folk med høy kompetanse. En viktig utfordring framover er å sikre like muligheter til høyere utdanning for alle.

HIMANSHU GULATI
utdanningspolitisk talsperson, Frp

– Jeg har ikke noe fasitsvar på det, men vi må tørre å se på tallene og ta en ærlig diskusjon på om vi utdanner for mange til master, og om studentene tar de riktige utdanningene, gitt samfunnets behov.

IRLAND

TJENER UNDER MINSTELØNN

Med en årslønn som tilsvarer rundt 220 000 norske kroner, tjener doktorgradsstudenter i Irland mindre enn minstelønnen for en fulltidsstilling. Derfor krever The Postgraduate Workers' Organisation høyere lønn, skriver The Irish Times. Spesielt for utenlandske doktorgradsstudenter i Dublin, som må leie bolig, er det vanskelig å få endene til å møtes. Doktorgradsstudentene utfører også stadig flere av universitetets oppgaver innen forskning og undervisning og krever derfor anerkjennelse som ansatte, ikke som studenter. Det er foreslått å øke ph.d.-lønnen til om lag 290 000 kroner. Også dette er godt under «living wage» – det nasjonale minstemålet for hvor mye man må tjene for å dekke nødvendige utgifter. Det ligger nå på ca. 325 000 kroner.

VERDEN

Optimismen tilbake

■ I Natures første globale post-doktor-undersøkelse i 2020 var 40 prosent aller mest bekymret for konsekvensene av pandemien. Nå er tallet nede i 8 prosent, skriver Nature. Resten er mer bekymret for jakten på penger, stillinger og balansen mellom jobb og fritid. Flertallet jobber to til ti timer mer enn kontrakten tilsier, men flere enn før sier at de ikke jobber overtid. Det er også en betydelig økning i hvor mange som ser optimistisk på framtidige jobbmuligheter. Men for tre år siden var 60 prosent fornøyd med stillingen sin, nå har tallet sunket til 55 prosent.

FOTO: TIM MOSSHOLDER/UNSPASH

USA

Fjerner kjønnsnøytrale doer

■ Innen 1. april må de statlige universitetene og college-ene i Florida kunne dokumentere at de har laget toaletter og garderober «eksklusivt for kvinner» og tilsvarende for menn. Guvernør Ron DeSantis signerte loven i mai som del av en rekke tiltak fokusert på transpersoner, skriver CBS. I oktober ble saken behandlet i styret for de statlige institusjonene, som fastslo at universitetsansatte som ikke etterkommer loven, kan få disiplinære reaksjoner, inkludert oppsigelse.

FOTO: POSSESSED PHOTOGRAPHY/UNSPASH

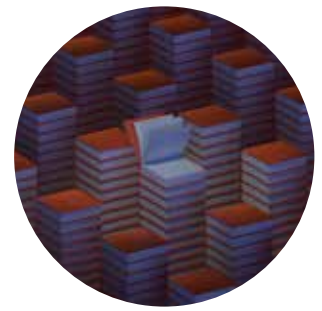

FOTO: CBD20/UNSPASH

MALAYSIA

Svartelister tre forlag

■ Universitetsdepartementet i Malaysia er bekymret for landets akademiske rykte. De har satt ned en komité for å stoppe publisering i tidsskrifter av lav kvalitet (såkalte røvertidsskrifter) og vil ikke tillate forskere å bruke offentlige midler på å publisere i tidsskrifter under forlagene MDPI, Hindawi og Frontiers, skriver nettavisen Tuoitre. De skriver også at dette følger et initiativ fra et universitet i Kina som ikke vil ta med artikler gitt ut på disse forlagene når de vurderer forskningsbidrag. Til sammen har disse tre forlagene nesten 1000 tidsskrifter.

FOTO: RHETT WESTLEY/UNSPASH

STORBRITANNIA

Master i magi

■ Fra neste høst imøtekommer Universitetet i Exeter en økende interesse for magi og tilbyr mastergrad i Magi og okkult vitenskap, skriver BBC. Graden ligger under instituttet for arabiske og islamske studier, og skal også romme avkolonialisering, feminisme og antirasisme. Studentene kan velge mellom emner om blant annet drager i vestlig litteratur og kunst, paleontologi, arkeologi, islamsk filosofi og kvinner i middelalderen.

IRAN

Økt overvåkning på universitetene

■ En rekke professorer i Iran skal ha mistet jobbene sine like før semesterstart fordi de har uttrykt støtte til studenter som deltar i «kvinne, liv, frihet»-demonstrasjonene, skriver IranWire. Flere studentkilder har delt bilder og videoer som viser ansiktsskanning av studenter, og rapporter om at studentene må skannes for å slippe inn i kantiner eller studentboliger. Studentene ser det i sammenheng med nye kameraer installert på campus, mens vakselskapene sier det bare er for å kunne bekrefte at noen er student, hvis de mister studentkortet sitt.

FOTO: MICHAŁ JAKUBOWSKI/UNSPASH

FOTO: FLORIAN KRUM/UNSPASH

EU

Datasamarbeid med Japan

■ Fra neste år vil utvalgte europeiske og japanske forskere kunne bruke hverandres superdatamaskiner, skriver Science Business. Målet er raskere vitenskapelige simuleringer og design av neste generasjons datamaskiner. EU ønsker å bygge bedre forbindelser med andre demokratier i kjølvannet av invasjonen av Ukraina, og knytter derfor sterkere bånd til Japan innen forskning og teknologi. Samarbeidet viser også at når superdatamaskiner blir stadig dyrere, trengs nye allianser for å være konkurransedyktige.

DANMARK

Finner arbeidsgleden med ville ideer

■ Stiftelsen Villum Fonden støtter prosjekter innen blant annet forskning og kultur. I en forsøksordning for forskningsstøtte er det «ville ideer» som skal telle. Søknaden skal være på maks 10 000 tegn, og panelet som fordeles penger, får ikke vite søkerens navn, tittel, CV eller andre akademiske meritter, skriver Forskerforum.dk. Det er ikke et krav at ideene skal «virke», men de må være så nye at de ikke passer inn i etablerte systemer. Ifølge en studie om ordningen gjenfinner forskerne mye forskningsglede når de ikke må tilpasse seg de stramme rammene for vanlig forskningsfinansiering.

FOTO: HANNAMAJA HELANDER/UNIVERSITETET I HELSINKI

Okkupasjonen begynte 19. september i Helsinki og har spredd seg til hele landet.

FINLAND

STUDENTOKKUPASJONER

Ved minst 20 finske universiteter har studenter protestert og okkupert bygninger. I starten av oktober hadde studentene okkupert Åbo universitet i tre uker og fått med seg over 700 ansatte i protest mot regjeringens spareplaner, skriver YLE. Finske studenter får rundt 6500 kroner i måneden i stipend og boligbidrag, men nå vil regjeringen kutte i boligbidraget og øke maks lånebeløp. Studentene er bekymret for at spareplanene fører til at flere må prioritere jobb framfor studier.

Inga Strømke smakte på det gode livet i privat sektor. Men hun lever for sitt ene, smale mål – «å få til kunstig intelligens i Norge» på etisk og forsvarlig vis. Og det oppnår hun best som forsker og formidler.

Gunstig intelligens

Kunstig intelligens-forsker **INGA STRØMKE**
i samtale med Bår Stenvik | Foto: Erik Norrud

Inga Strømke¹ er muligens Norges mest kjente nålevende fysiker, skjønt de fleste kjenner henne gjennom hennes formidlingsarbeid om kunstig intelligens. Boka hennes, *Maskiner som tenker*, lå i år øverst på bestselgerlista 15 uker i strekk, og det er skrevet egne avis-saker om hvor mye hun er til stede i mediene og på arrangementer som Arendalsuka.

– **Er det en drømmesituasjon for en akademiker å være i at du har jobbet med noe lenge, og så vil plutselig alle høre hva du har å si?**

– Det er litt rart for meg at du sier det. Når jeg oppfordrer folk til å formidle mer, er de åpne for det, men diskusjonen går alltid i retning: «Hvorfor skal jeg formidle? Det tar masse tid, det er vanskelig, tellekantsystemet belønner meg ikke for det. Det går ut over forskningen min.» De fleste ser på det som en kostnad å formidle, så hvis denne situasjonen er en akademisk drømmesituasjon, er det i så fall ekstremt paradoksal.

– **Vel, de fleste som formidler, er noen minutter på radio og blir hørt av ingen – mens når du formidler, så er det Jonas Gahr Støre som besøker instituttet ditt og deretter anbefaler boka di på Facebook.**

– Ja, men det var kanskje den tusende gangen jeg formidlet. Og han ville sannsynligvis høre på meg fordi han hadde sett navnet mitt igjen og igjen og igjen. Så å si «Et kvarter på lokalradioen gir meg ingenting» er 100 prosent ekvivalent til å si «Den treningsøkta i går ga meg ingenting». Det blir ikke til en livsstil før du gjør det veldig ofte og konsekvent.

– **Så det er en langsiktig investering.**

– Og ikke bare en investering i å bli hørt. Det er en investering i egen fagkompetanse og egne kommunikasjons- og refleksjonsevner. Nå har jeg kommet dit at jeg kan sette meg ned i

– Noen ganger må man bare hente fram tromma og slå litt hardt, særlig når man utfordrer politikere.

Dagsnytt 18 uten at jeg er forberedt på spørsmålet, og gi gode, kon-sise svar. Det har jeg trent opp gjennom fem år med snakking i mikrofon, og det er en evne som kommer meg til gode hele livet.

– **Har du et eksempel på hvordan den evnen kan arte seg?**

– Vel, etter at vi begynte med NORDE², har jeg lært meg at noen ganger må man bare hente fram tromma og slå litt hardt, særlig når man utfordrer politikere. Jeg husker at jeg sto på scenen på en sikkerhetskonferanse. Jeg visste at sikkerhetsfolk er ganske skarpe, og hvis det er politikere der, så kommer det til å være hands-on-politikere. Så jeg startet foredraget med masse energi og entusiasme, og halvveis igjennom slo jeg om og viste alle måtene det ville gå til helvete på. Men dramaturgien min var av typen: «Jeg er forsker, så jeg synes bare det er spennende og gøy med systemer som kan hackes, så jeg tar ikke ansvar for at det går til helvete.» Og fordi jeg er scenevant og publikum likte meg, kunne jeg avslutte med å si noe a la: «Jeg vet ikke hva vi skal gjøre nå. Vi har ingen politisk styring på dette i det hele tatt. Vi har ikke en digitaliseringsminister engang.» Og så lot jeg som om jeg ble veldig frustrert, gikk av scenen og ga mikrofonen til noen andre. Alle lo, og det var klaske-seg-på-låret-stemming. Men på fremste rad satt vedkommende som hadde overtatt den posten som en gang var digitaliseringsministerposten. Og denne vedkommende følte seg så klart ekstremt truffet. Det var en ganske slem ting å gjøre, og jeg ville aldri gjort det mot noen andre enn en politiker. Men de folkevalgte har et så stort ansvar at de må tåle litt press.

– **Hva tenker du egentlig på som din rolle akkurat nå?**

– Jeg får masse invitasjoner internasjonalt for tida: Vil du komme og presentere boka di på bokmessa i Frankfurt, en av de største bokmessene i Tyskland? Er du interessert i å lede et nyoppstartet senter for KI-etikk i Polen? Er du interessert i en KI-professorstilling på universitetet i en fransk by? Jeg takker nei til det meste, og det er sikkert akademisk selvmord. Men mitt fokusområde akkurat nå er at det skal gå bra med KI i Norge. Jeg er så glad i Norge og fjell og fjord og ytringsfrihet, at det faktisk er et ganske lett valg å ta.

– **Også fordi du som enkeltperson har en unik posisjon til å utrette noe?**

– I all beskjedenhet så har jeg jo det nå. Statsministeren nevnte meg ved navn da han annonserte KI-milliarden.³ Altså ikke «Den her milliard er til Inga», men han nevnte meg som en av deltakerne

¹ 34 år, har doktorgrad i partikkelfysikk fra Universitetet i Bergen (UiB), er nå førsteamanuensis og forsker på forklarbar kunstig intelligens og KI-etikk ved Norwegian Open Artificial Intelligence Lab (NAIL) ved NTNU. Hun har tidligere blant annet jobbet med «ansvarlig KI» og algoritmerevisjon som rådgiver for PwC (PricewaterhouseCoopers). Hun er kjent som aktiv formidler, blant annet som deltaker i Abels tårn i NRK og i egen teknologispalte i Morgenbladet. I 2019 mottok hun formidlingsprisen til Mat.Nat.-fakultetet ved UiB. I 2023 ga hun ut boka *Maskiner som tenker. Algoritmenes hemmelighet og veien til kunstig intelligens*, anmeldt i Forskerforum nr. 8/23.

² Strømke var i 2019 en av initiativtakerne til opprettingen av Norsk råd for digital etikk (NORDE), et tverrfaglig råd som skal fremme etisk bruk av digital teknologi i Norge.

³ Kunnskapsdepartementet meldte i september at én milliard skal settes av til «å få større innsikt om hvilke konsekvenser teknologiutviklingen har for samfunnet».

■ – Jeg har mistet totalt behovet for å vise at jeg er god nok. Folk kan sjekke det jeg har publisert, om de lurer på hva jeg kan. Og hvis noen synes at det er for dårlig, så er det en ærlig sak, sier Inga Strümke.

i samfunnsdebatten. Og jeg mener at man har ansvar etter evne.

– **Etter din evne, hva vil du si vi bør gjøre med den milliarder?**

– Jeg synes faktisk at de tre punktene i pressemeldingen deres var gode. Jeg holdt på å dette av stolen da Jonas Gahr Støre sa «grunnforskning» og Sandra Borch sa at vi «må forske på de tingene vi ikke vet vil være der om ti år». Jeg tror ikke jeg har hørt noen si noe slikt før under en pressekonferanse. For meg var det et historisk øyeblikk. Det andre er å hjelpe næringslivet i gang med KI-greier i samarbeid med forskningsmiljøet. Det handler også om avklaring av hva som er lurt og lov, regulering og jus. Det siste er samfunnspåvirkning av KI. Og da tenker jeg særlig på manipulasjon og trusler mot demokratiet. Vi lever i det tredje semesteret med ChatGPT uten retningslinjer for lærere og undervisere om hvordan de skal tilpasse undervisningsopplegg. Det er spektakulært, på en dårlig måte.

– **I det siste har det også løpt en debatt om at de smarte algoritmene gjør barna skjermavhengige?**

– Det er kjempevanskelig å ha selvdisiplin og styre seg selv og kontrollere impulsene sine på digitale plattformer – særlig de som bruker anbefalingsalgoritmer som er direkte manipulerende. Og det er et soleklart eksempel på at det ikke fungerer å legge ansvaret for teknologibruk på individet. Alle mine middelklassevenner har begrensninger på skjermtid for ungene sine, mens ingen av mine arbeiderklassevenner har det samme for sine barn. Det synes jeg bare er så ekstremt trist, for det kan føre til et økende klasseskille.

Da vi møttes for noen år siden⁴ og du var i konsulentbyrået PwC, tenkte jeg: «En forsker som har blitt godt vant i det private næringslivet, kommer vel aldri tilbake til universitetet.» Men det var kanskje bare min fordom?

– Nei da! Hvis masterstudenten min sier «Jeg vil ta doktorgrad, jeg skal bare være et år i det private», så tenker jeg «Ja, snakkes – aldri.»

– **Du gikk selv til Statoil en stund etter mastergraden?**

– Da jeg var ferdig med masteren min i teoretisk fysikk, hadde jeg ganske lav akademisk selvtillit og stor autoritetsfrykt. Jeg følte meg ganske dum. Jeg kunne sitte på et veiledningsmøte og være redd for at jeg hadde kasta bort fem år av livet mitt og så få beskjed om at du har fått mye hjelp, dette skal du være i stand til å løse. Jeg var avhengig av folk som var høyt, høyt, der oppe. Og redd for at jeg ikke kom til å klare å bygge den brua opp. Om jeg hadde blitt der, ville det gått ut over min mentale helse. Så jeg tenkte: «Gi meg en gjeng, gi meg et miljø, gi meg en inntekt og en trygghet.» Det er ikke noen selvfølge for en teoretisk fysiker.

– **Hva lærte du hos Statoil?**

– Jeg lærte meg å si «Slutt å mase, jeg gjør mitt beste» til boresjefer som ventet på analysen mens riggen deres sto og millionene rullet. For analysene jeg gjorde, var tross alt så prosaiske at jeg følte meg trygg nok til å si akkurat det. Og den tryggheten hjalp når jeg skulle tilbake i academia, der jeg virkelig presset grensene for mitt eget intellekt.

– **Så da gikk det bedre?**

– Ja, men jeg var jo ikke helt panservogn under doktorgraden heller. En av de største utfordringene var fortsatt å ha ansvaret for meg selv alene, å ikke ha et team rundt meg, ingen som egentlig brydde seg – i et miljø dominert av sterke personligheter, ofte godt voksne menn.

– **Hvordan ga det seg uttrykk?**

– Ofte hadde jeg mannen meg opp en hel time til å stille et spørsmål på en konferanse et sted i verden. Så fikk jeg tilbake en skuldertrekning og et mumlete svar. Jeg skjønnte ikke svaret, men det var helt tydelig at professoren syntes spørsmålet var dumt. Og når jeg sa «Jeg forstår ikke svaret ditt», fikk jeg høre: «Du må ta et grunnleggende kurs i dette.» Jeg spurte folk rundt meg, og de skjønnte heller ikke

⁴ Journalist Bår Stenvik har skrevet bok om blant annet kunstig intelligens, var med i Norsk råd for digital etikk (NORDE) en periode, og kjenner derfor Strømke fra før.

svaret. Så jeg satt igjen med følelsen av å bli gjort veldig liten og bli veldig ydmyket og samtidig tenke at det var helt urimelig.

– **Så det var mange sånne små situasjoner som til sammen kunne skape den følelsen av isolasjon?**

– Vel, et annet eksempel er at jeg opplevde seksuell trakassering. Fra en direktør og professor som hadde invitert meg til å gi et seminar. For meg var det en stor ære – til jeg innså at han bare hadde invitert meg fordi han syntes jeg var hot. Og han var nyskilt. Da jeg meldte det, fikk han to advokater fra en fagforening, og i tillegg tok han en privat advokat, mens jeg fikk tilbud om samtale med HR. Jeg visste at jeg hadde rett, og alle vennene mine støtta meg, men gjennom hele saksgangen til universitetet i Odense var det bare *slut-shaming*: «Ja, men hvorfor lot du ham følge deg hjem til hotellet?» «Hvorfor gikk du på den middagen?» Da husker jeg at jeg tenkte: «Det er jammen dritt å ikke ha et miljø.» Det er en stor svakhet med akademia – alle var enige om at det absolutt ikke skulle ha skjedd, men likevel klarte ikke systemet å ivareta meg i det hele tatt.⁵

– **Så prosessen etterpå ble en like stor del av belastningen?**

– Det går fint med meg, jeg er ikke traumatisert. Jeg blir lattermild når jeg tenker på det i dag, for det var så karikert at det var tragikomisk. Men jeg meldte det den gangen fordi jeg tenkte at hvis han hadde gjort det med en masterstudent, eller med meg fem år tidligere, da hadde jeg kanskje ikke klart å forsvare meg i det hele tatt, verken der og da eller i etterkant. Så jeg tok en for laget. Det var noe av det siste jeg opplevde før jeg leverte fra meg doktorgraden. Og det fikk meg til å tenke: «Nå skal jeg ut i det private igjen. Jeg skal ut der de har HR-avdelinger, ikke én HR-ansvarlig.»

– **Det sier noe om viktigheten av gode arbeidsmiljø?**

– Jo mer valgfrihet vi får som arbeidstakere, og jo mer en utdanning kan brukes til, jo viktigere er det at folk trives. Ellers stikker de.

– **Og de første du mister, er de beste?**

– Nettopp, for de kan velge hvor de skal gå. Nå er jeg førsteamanuensis og skal bygge opp et forskningsmiljø på NTNU. Det ene målet som jeg aldri kompromisser på, er at folk skal trives. Uansett om det går sakte, om de trenger litt betalt fri – uansett hva det koster, skal folk trives.

– **Og hva innebærer det for eksempel?**

– Når man har en doktorgradsstudent, har man et ansvar for noens liv, karriere og mentale helse. Jeg sørger for å bli kjent med dem og finne ut om deres behov og personlige grenser. Og så tilpasser jeg min kommunikasjon med dem etter det.

– **Altså det motsatte av praksisen til de eldre professorene du møtte på konferansene?**

– Ja! Du vinner ingenting på å fortelle noen at de burde visst noe. De finner ikke ut av det bare fordi du synes at de burde vite det. Det er det minst konstruktive i hele universet. Hvis du vil gjøre folk gode, så må du spille dem gode.

– **Så hva var det egentlig som gjorde at du gikk til PwC og så tilbake igjen?**

– Mitt mål den gangen var at vi skulle få til en revisjon av KI-systemer i Norge (altså å etterse at KI-systemer er etterrettelige, rettfærdige og fungerer som de skal, *journalism*). Og da var PwC et naturlig valg, for få har mer erfaring med revisjon. Men i løpet av et år innså jeg at revisjon av KI-systemer i Norge er langt inn i framtida. Før du

⁵ Syddansk Universitet er forelagt uttalelsene fra Strømke og svarer: «Syddansk Universitet opplyser at universitetet har taushetsplikt og derfor ikke kan viderebringe fortrolige og personsensitive opplysninger om medarbeidere. Dette innebærer også at universitetet ikke kan si noe konkret om det henvendelsen vedrører. Taushetsplikten innebærer også at Syddansk Universitet ikke offentlig kan korrigerer, viderebringe eller kommentere opplysninger. Mer generelt kan Syddansk Universitet opplyse at krenkende adferd, eksempelvis mobbing, uønsket seksuell oppmerksomhet, vold eller trusler om vold på ingen måte kan aksepteres. Dette framgår også eksplisitt i kommunikasjonsen til studenter og ansatte. Det er en vesentlig prioritet på Syddansk Universitet å sikre et trygt studie- og arbeidsmiljø for alle.»

■ Inga Strømke er fast gjest i Torkild Jemteruds NRK-program «Abels tårn». Her utnytter de tiden mens hun går fra en disputas på Blindern ned til NRK-bygget.

– Det ene målet som jeg aldri kompromisser på, er at folk skal trives.

kan gjøre en revisjon, må du ha et tilsyn. Før du kan ha et tilsyn, må du ha konkrete reguleringer. Det vil kreve masse politisk påvirkning, masse bevisstgjøring og mye formidling. Men PwCs mål var omsetning, altså ting jeg kunne fakturere for, og det stemte bare delvis med mitt mål. Jeg måtte til starten av årsaksrekka, jeg måtte forstå KI-systemene mye bedre, drive bevisstgjøring, formidling og påvirkning. Dermed ble det akademia.

– Gikk du veldig mye ned i lønn?

– Ja, masse. Og hvis jeg hadde hatt barn og rekkehus og bil og gjeld, så hadde jeg kanskje ikke hatt den friheten. Men jeg setter frihet helt ekstremt høyt, og binder meg ikke, i ordets videste forstand. Jeg har lagt opp livet mitt sånn at jeg har frihet til å gjøre de tingene som gagnar mitt ene, smale mål: at det skal gå bra med KI i Norge.

– Og er du nå optimalt plassert for det?

– For første gang i hele mitt liv har jeg en jobb som er perfekt for meg. NTNU har skikkelig tett kontakt med næringslivet. Jeg har tilgang til store, modne bedrifter. NTNU har de beste teknologistudentene, så jeg trenger ikke å gå rundt og jakte på de gode studentene. Jeg kan gjøre forskning, selv om jeg jobber helt ekstremt masse, fordi jeg har så smarte og unge, drevne mennesker rundt meg. Og jeg

har gode ledere og fantastiske koordinatører.

– Og du jobber med å bygge opp et forskningsmiljø på «forklarbar KI»?

– Ja, se for deg en boks som sier: «Jeg har analysert alle dataene fra hele det økonomiske systemet i Norge, og jeg kan finne ut hvem som bør få boliglån.» Men når den boksen bare sier «Nei», uten at vi vet hvorfor, da mister du alt ditt aktørskap, all din autonomi, i den situasjonen.

– Så forklarbarhet er forskjellen mellom å vite riktig svar og å vite hvor svaret kommer fra? Og det har vel betydning for KI i forskningsbruk også?

– Ja, nå har vi jo KI-systemer som finner nye antibiotikaformer og løser forsknings spørsmål vi ikke har klart å løse selv, som å folde proteiner⁶. Da har vi en intellektuell gjeld⁷.

– Altså litt som om vi har blitt teleportert over en avgrunn, men likevel må vi bygge brua etterpå?

– Ja, det at vi har bokser som gir oss riktig svar, betyr ikke at historien er over. For meg som forsker er det klart at vi må forstå. ●

6 Før KI-programmer som AlphaFold kom på banen for tre år siden, kjente vi til hvordan aminosyrene var «brettet» i 17 prosent av de 20 000 proteinene i menneskekroppen. På kort tid beregnet programmet så mange av 3D-strukturene at vi nå kjenner til 98,5 prosent.

7 Jonathan Zittrain, Harvard-professor i internasjonal rett og informatikk, bruker begrepet «intellektuell gjeld» om situasjoner der vi får svaret først og forklaringen senere. Ikke ulikt hvordan det tok nesten hundre år fra vi tok i bruk aspirin til smertelindring, til vi forsto virkemåten.

Draumen om det store loddet

Kva ville du gjort om du vart lottomillionær?
Det var eit av livets store spørsmål på 1700-talet også.

AV KJERSTIN GJENGEDAL

– Lottotrekningane skjedde hyppig, og mange kritikarar meinte at det medverka til spelegalskap, seier Johanne Slettvoll Kristiansen. På veggen bak ser vi 1700-talstrykket «Den ulykkelige lottospiller». Foto: Geir Mogen.

FORSKARAR: Marius Warholm Haugen og Johanne Slettvoll Kristiansen, NTNU

PROSJEKT: kulturhistoria til dei statsautoriserte lotteria i Europa på 1700-talet

METODE: historisk metode, litterær analyse, arkivstudie

UUNNVERLEG VERKTØY: digitale og fysiske arkiv og bibliotek

På nettsidene til statens speleselskap Norsk Tipping står det at pengespelet Lotto kom til Noreg i 1986. Men det er den moderne tv-versjonen. Det første statsautoriserte lottospellet vart annonsert i Noreg i 1771, kan Johanne Slettvoll Kristiansen fortelje. Både Sverige og Danmark-Noreg innførte statlege lottospel dette året.

– Men medan Sverige valde å drive det som eit reint statslotteri, valde Danmark-Noreg å sette ut drifta til ein tysk entreprenør, så det vart ikkje drive for statens eiga rekning. Dette var eit av hovudspørsmåla ved etablering av lotteria, seier ho.

«Frivillig skatt»

Kristiansen er kulturhistorikar og postdoktor ved NTNU, der ho ser på debatten kring statslotteri i Skandinavia på 1700- og tidleg 1800-tal. Men då lottospellet kom til Noreg, hadde det allereie spreidd seg over det meste av Europa, etter at det først oppstod i Italia.

Marius Warholm Haugen, professor i fransk litteraturvitskap og leiar for forskingsprosjektet, fortel at lotteria heng i hop med at nye finansielle instrument, som forsikring og spekulasjon, vart utvikla på denne tida.

– Statslotteriet framstod dessutan som ein tiltalende måte å skaffe pengar til statskassa på, seier han.

– Ein idé som sirkulerte, var at lotteriet var ein frivillig skatt, eller kanskje ein skatt på folks letturtheit.

Sjølv fatta han interesse for lotteria då han for nokre år sidan skreiv om ein italiensk 1700-talsroman om ein kvinneleg lottospelar.

– Det trigga meg, for eg vaks opp med ein far som kvar laurdag sa at no kan de gle dykk til måndag, for då skal vi kjøpe ny bil. Eg visste ikkje at det fanst lottospel på 1700-talet. No oppdaga eg at det eksisterer ein underskog av lottolitteratur i fransk og italiensk 1700-talslitteratur, som er mitt felt. Eg tenkte at dette var noko ein burde studere i eit breitt europeisk perspektiv.

The invention of the lottery fantasy

- prosjekt der ein studerer kulturelle, politiske og økonomiske aspekt ved statsautoriserte lotteri på 1700- og 1800-talet
- leia av Marius Warholm Haugen (NTNU)
- forskarar i Trondheim, Bergen, Klagenfurt, Cambridge, Utrecht og Antwerpen
- finansiert av Forskningsrådet i perioden 2022–2024

Frå moro til samfunnsproblem

For medan det er gjort noko historisk forskning på sjølve lotteria, fann han lite forskning på dei kulturelle førestillingane omkring dei. Og Skandinavia var ein kvit flekk på det historiske lottokartet, noko Kristiansen altså har fått ansvar for å rette på.

– Det vart tydeleg for meg kor lite dei skandinaviske landa veit om si eiga lotterihistorie, seier ho.

Til skilnad frå andre lotteri, der du måtte kjøpe tilfeldige nummer og håpe at den premien du mest ønskte deg, fall på akkurat ditt lodd, kunne ein med lotto sjølv bestemme kva tal ein ville spele på, og fleire kunne vinne med same tal.

– Men det som gjorde lotto kontroversielt, var at prisen for deltaking var låg nok til at også fattige kunne delta. Så lotterispel, som hadde gått føre seg i Europa i alle fall sidan 1400-talet, vart no meir utbreidd og vart eit

«samfunnsproblem», seier Kristiansen.

På den andre sida: Om folk absolutt ville drive med pengespel, var det kanskje betre at dei gjorde det i regulerte former, og at pengane hamna i statskassa.

– Vi finn mange parallellar til dagens debattar kring Norsk Tipping: Er det rett at staten skal tene på folks speletrøng? Kor mykje skal Norsk Tipping bruke på reklame? seier Haugen.

På nettsidene til Norsk Tipping står det uttrykkeleg at selskapet «skal jobbe aktivt for å redusere de negative konsekvensene av pengespill». Samstundes skal Norsk Tipping tilby spel som er så spennande at folk heller vil spele der enn hos uregulerte utanlandske aktørar. Akkurat dei same argumenta vart brukte på 1700-talet, fortel Haugen.

– Det franske statslotteriet var mellom anna eit forsøk på å styre spelninga vekk frå engelske og nederlandske lotteri, som folk også spelte på, seier han.

Lottogründeren Casanova

I starten var det oftast italienarar som tok lottospellet ut i Europa, fortel dei. Det franske statslotteriet vart til dømes først etablert i 1757 som ein innovativ måte å finansiere det franske militærakademiet på, og fekk fødselskjelp av ein kjend italiendar med namnet Giacomo Casanova. Casanova forstod seg på psykologi og argumenterte for at pengepremiene måtte vere høge for å stimulere lottofantasi og lokke til seg spelarar. Andre frykta at høge premiar ville vere for risikabelt for staten.

– Ein var litt forsiktig i starten, for dette er odds-spel, seier Haugen.

– Også i dag kan ein kjøpe moderne draumetydingsmanualar for lotto på internett

MARIUS WARHOLM HAUGEN

Er det rett at staten skal tene på folks speletrong? Det har ein diskutert heilt frå 1700-talet og fram til i dag.
Foto: Geir Mogen

– I moderne norsk lotto betaler spelarane inn pengar, og premiane blir delte mellom vinnarane frå denne fellespoten. Men i dei klassiske italienske lotteria var premien ein faktor av innsatsen. For dei minst sannsynlege kombinasjonane kunne oddsen vere ein til ein million. Kva skjer då dersom mange spelar på vinnarrekkja? Då blir staten ruinert. Etablering av lotteria hang tett i hop med utvikling i sannsynsrekning, og ein kom etter kvart fram til at staten ville vinne i det lange løp.

Flaks eller dyktigheit

For å finne ut meir om korleis lotteria vart etablerte i Sverige og i Danmark-Noreg, har Kristiansen måtta grave i arkiv i København og Stockholm.

– Der ser eg etter dokument frå statsapparatet som kan seie noko historisk om korleis lotteria vart oppretta, men også avisartiklar og pamflettar som kan vise korleis det vart debattert og kritisert i offentlegheita, seier ho.

Dessutan er ho interessert i rekneskapane.

– Det vart sagt at lotteria kunne vere ei stor inntektskjelde for staten, men eg vil sjå om det faktisk stemmer. Samstundes var det

jo ein institusjon som fekk drive på lenge, med hyppige trekningar som kravde mykje administrasjon, så det må ha vore lukrativt.

Haugen studerer kulturelle framstillingar av lotteriet i litteratur og kunst. Noko av det mest spennande materialet, fortel han, er spådomsmanualar. Sidan lottospelaren vel tal sjølv, kan spelet gje inntrykk av at ein har makt til å påverke utfallet.

– To teknikkar dominerer i desse manualane, som i nokre tilfelle vart publiserte av statslotteria sjølve, seier Haugen.

– Den eine er draumetyding, der element i draumar blir kopla til spesifikke tal. Den andre er eit slag astrologisk pseudokabalisme (system for å få tilgang til skjult kunnskap om verda bakanfor den materielle, journ.mrk.), der ein skal lære seg kompliserte metodar for å rekne seg fram til dei rette tala. Også i dag kan ein kjøpe moderne draumetydingsmanualar for lotto på internett.

Den komiske lottospelaren

Draumetydaren som er overtydd om at hen skal greie å slå banken, vart ein mykje brukt komisk figur, særleg i teateret, fortel Haugen.

– Eg ser til dømes på lottokomediar, der nokon blir lurte til å tru at dei har vunne i lotteriet, og byrjar oppføre seg over sin stand. Men det er også tilfelle der ein ser med empati på lottospelaren som augnar ein sjane til eit betre liv.

Kristiansen er interessert i kva type kritikk som blir retta mot lotteriet i den skandinaviske debatten.

– Eg tenkte kanskje at eg ville finne ein angst hos eliten for at lottospelet ville føre til sosial mobilitet og uorden. Eller motsett, at lottodraumen kunne avleie folket frå å engasjere seg i politiske kampar for å betre sine kår.

Så langt har ho ikkje funne mykje av dette, men derimot har ho funne ein god del pateralistisk uro for dei stakkars spelarane:

– «Sjå, dei spelar lotto for pengar som skulle ha gått til å forsørje familien.» Det verkar som ei genuin omsorg for enkeltmenneske, parallelt med eit større samfunnsomsyn som går ut på at det ikkje er bra at folk blir lokka vekk frå hardt arbeid og fornuftig livsførsel, for då blir dei ikkje i stand til å betale skatt og bidra til samfunnet.

⬆ – Det lange 1700-talet var ein gullalder for statslotteria, seier Marius Warholm Haugen. Foto: privat

➡ Ein glad vinnar styrtar inn på lotterikontoret for å hente premien sin etter ei lottotrekning i Vandsbek, ein av trekningsbyane i det danske statslotteriet. Ill.: C.W. Eckersberg: Udenfor tallotteri-kolleksjonen, 1808. Kjelde: Statens museum for kunst, Danmark, CC BY-SA 4.0

➡ Ei fattig mor ser på vinnartala i lottotrekninga og må forklare for borna sine at draumen om eit betre liv heller ikkje denne gongen var oppfylt. Trykk etter teikning av Adolphe Roehn, 1824. Kjelde: British Museum, CC BY-NC-SA 4.0

Utforska lottolitteratur

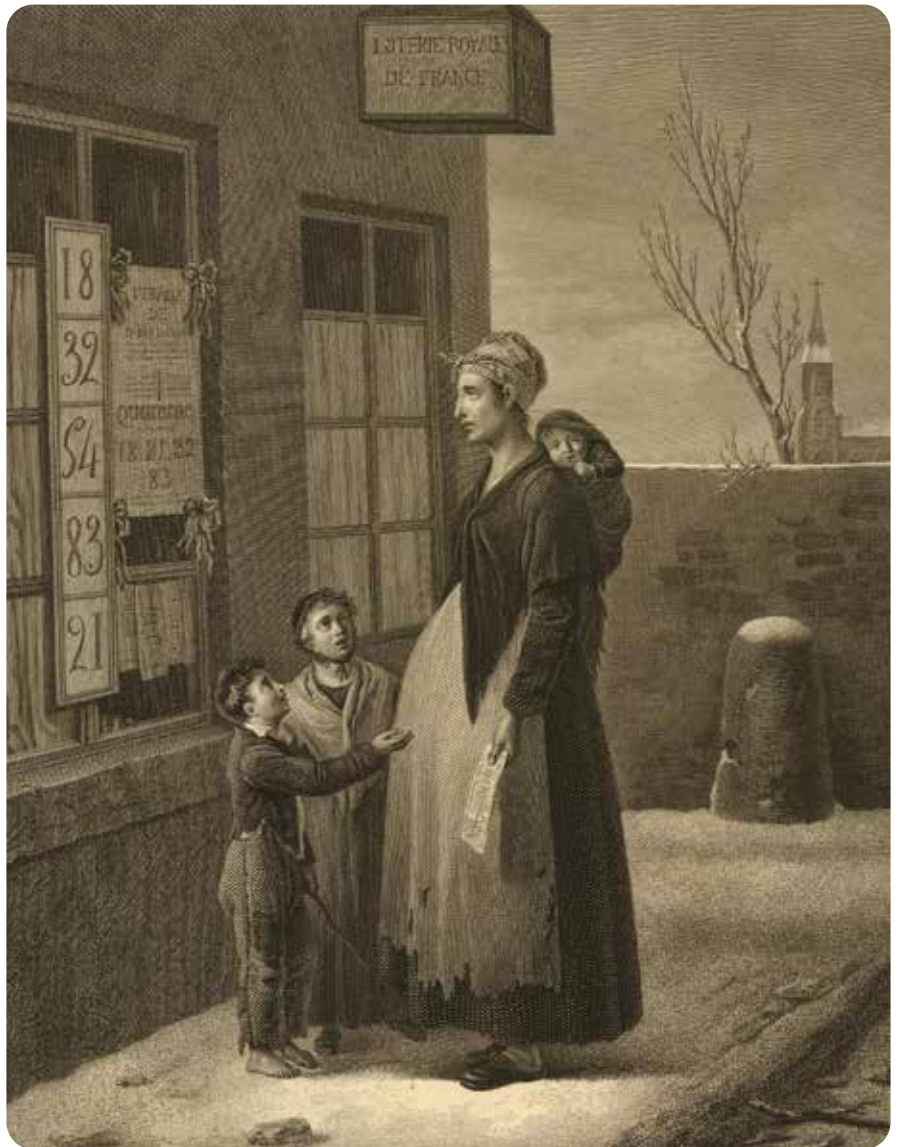
«Arbeidslinja» dominerer i den kritiske debatten om lotteriet, ifølgje forskarane. Lettente pengar korrumperte folks arbeids-etikk, var argumentet.

– Eg tykkjer at ovanfrå-og-ned-blikket på folk som spelar lotto, også er fagleg interessant, seier Haugen.

– For lottolitteraturen er veldig utbreidd, men lite utforska. Også i dag er det masse lottofiksjon i populærromanar, tv-seriar og på film, men det verkar ikkje som litteraturforskarar tykkjer det er verd å bruke tid på.

Dette danner ein interessant kontrast til andre former for gambling i fiksjonen, meiner han.

– Store forfattarar som Dostojevski skreiv om gambling, men då er det ofte aristokratar og unntaksmenneske som gamblar. Lotto, derimot, blir oppfatta som ein passiv aktivitet, der du spelar på tala dine og så ventar for å sjå om du vinn eller ikkje. Men i dei kulturelle uttrykka ser vi at ein meinte å kunne påverke utfallet ved å spele på dei rette tala, og fantasien var aktiv: Kva vil du bruke pengane på? Litteraturen er full av dagdraumar. Lottospelaren har eit rikt indre liv. ●

Tante Grønn, Tante Brun og Tante Fiolett

SAMANSLÅING OG OPPSPLITTING

a) Kva for italiensk forfattar, filosof og statsmann tok i 1522 til orde for det som kan kallast ein splitt-og-hersk-taktikk, i verket *Krigskunst*?

b) Kva for statleg føretak med ansvar for infrastrukturen på jernbanen oppstod – saman med Jernbanedirektoratet – då Jernbaneverket vart avvikla i 2016?

c) Kor låg dei to høgskulane som 1. januar 2016 vart ein del av UiT Noregs arktiske universitet?

d) Ved kva for statleg høgskule streika 41 av 42 bachelorstudenter i vår, i protest mot eit forslag om å slå saman to fakultet?

e) Nemn dei tre av dagens fylke som ved årsskiftet blir splitta opp i til saman sju nye (eller gamle) fylke?

- a) Niccolò Machiavelli
- b) Bane NOR
- c) I Narvik og Harstad
- d) Den norske filmskolen
- e) Viken, Vestfold og Telemark, Troms og Finnmark

MANGE SLAGS KONTOR

a) Kva er dagens namn på fagforbundet som vart stifta i 1908 som Den Underordnede Handelsstands Landsforbund?

b) Kva er Helen & Hard i Stavanger, Lund+Slaatto i Oslo og Brendeland & Kristoffersen i Trondheim?

c) Kva for ord blir brukt i jussen om at ei avgjerd blir teken utan rettsmøte, eller om eit rettsmøte der partane ikkje er til stades?

d) På kva for kontor finn ein eit skrivebord med namnet *Resolute*, bygd av materialar frå eit skip med same namn?

e) Kva heiter skodespelaren som hadde hovudrolla i den amerikanske versjonen av serien *The Office*?

- a) Handel og Kontor i Norge
- b) Arkitektkontor
- c) Kontorforretning
- d) Det ovale kontor (i Det kvite hus)
- e) Steve Carell

SVENSK OG DANSK LITTERATUR

a) Jon Fosse er den fjerde nordmannen som får nobelprisen i litteratur. Men kan du nemne minst éin av dei åtte svenskane som har fått denne prisen?

b) Kva for svensk barnebokforfattar og illustratør er kanskje best kjend for bøkene om tante Grønn, tante Brun og tante Fiolett?

c) Kva heiter kriminalkommissæren i Ystad som Henning Mankell skreiv ei rekke romanar om, og som er blitt tolka av skodespelarar som Rolf Lassgård, Gustaf Skarsgård og Kenneth Branagh?

d) Kva heiter denne danske forfattere, som levde eit hardt liv og blant anna er kjend for eit dikt og ein roman som begge fekk tittelen *Barndommens gade*?

e) Kva for dansk poet med enorm suksess døyde i 2020, berre 24 år gammal?

- a) Selma Lagerlöf, Verner von Heidenstam, Erik Axel Karlfeldt, Pär Lagerkvist, Nelly Sachs, Harry Martinson, Eyvind Johnson, Tomas Tranströmer
- b) Elsa Beskow
- c) Kurt Wallander
- d) Tove Ditlevsen
- e) Yahya Hassan

GRYN OG GRAUT

a) Kva for land er den største risprodusenten i verda?

b) Kva slags gryn, som blant anna blir brukt i mange slags grautar og puddingar og til å framstille couscous, får ein ved å grovmale den inste delen av kveitekjernen?

c) Kva for eventyrfigur er det som druknar i ei skål med graut?

d) I kva for matrett blir ofte ristypar som arborio, carnaroli og vialone nano brukte?

e) Kva slags plante, som veks vilt i Sør-Amerika, er dette?

- a) Kina
- b) Semule(gryn)
- c) Tommeliten
- d) Risotto
- e) Quinoa

Hvis det oppsto opphetede diskusjoner om forrige utgaves målform-nøtt, kan vi presisere at både bokmål, nynorsk, nord-, sør- og lulesamisk er likestilte som *språk*, ikke målformer. Red.

Munch-innovatøren

Birgitte Cathrine Aga jobber for at Munchmuseet skal nå fremtidens publikum gjennom bruk av kunst-intelligens.

– Hva gjør dere i seksjon for innovasjon og forskning på Munchmuseet?

– På Munchmuseet satser vi stort på forskning og innovasjon. Forskning skal sikre at museet har den oppdaterte kunstfaglige kompetansen, slik at vi kan konservere og presentere kunsten best mulig, men også for å innovere samfunnsrollen vår.

– Hva betyr det å innovere en samfunnsrolle?

– Vi prøver hele tiden å utfordre og tenke nytt for å møte fremtidens publikum. Vi har en kjempesatsing på å skape nye møtepunkter mellom kunsten og folk, særlig barn og unge. Vi vil skape deltakende rom, ikke bare til å besøke, men også til å kunne delta. Vi ivaretar samlingen på vegne av folket.

– Og da blir innovasjon viktig?

– Selvsagt lager vi tradisjonelle utstillinger, men vi må utforske hvordan vi kan gjøre samlingen tilgjengelig for Oslos befolkning. Vi står overfor en kjempeutfordring i å være relevant for et mangfoldig publikum. Da må vi ta utgangspunkt i teknologi og i fremtidens publikum.

– Er det noe som skiller dere fra andre kunstmuseer her?

– Jeg tror vi er helt fremme i å utfordre oss selv til å tenke nytt, samtidig som vi ivaretar integriteten i den kuratoriske praksisen og konserveringspraksisen. Her er en satsing på kunstig intelligens (KI) i skjæringspunktet mellom konservering, kunst og publikumsopplevelser viktig. For eksempel et prosjekt der vi bruker KI for å predikere fargereduksjon i kunst- og kulturobjekter. Vi har

FOTO: ROD GONZALES

BIRGITTE CATHRINE AGA
Medlem i Forskerforbundet ved Munchmuseet.

STILLING

seksjonsleder for innovasjon og forskning ved Munchmuseet

UTDANNING

MBA i innovasjon og en doktorgrad innen kunstnerisk og etisk anvendelse av kunstig intelligens fra England

også et prosjekt hvor vi bruker maskinlæring for å trene opp en algoritme til å tegne som Munch. Da kan vi i sanntid vise hvordan Munch malte.

– Hvorfor er KI viktig på et kunstmuseum?

– Vi står foran en av de største revolusjonene historisk – hvordan vil KI påvirke

den enkelte, samfunnet, frihet og likestilling? Men et problem er at de som sitter og former fremtiden vår, de som styrer teknologiutviklingen, de er ikke representative for mangfoldet i samfunnet. For eksempel jobber det mindre enn 22 prosent kvinner i tech-jobber i Europa. Som museum skal vi være en plattform for debatt, der kunstnere kan problematisere disse tingene, sånn at folk får en bedre forståelse av konsekvensene av teknologi.

– Så noen faste spørsmål. Hvordan vil du beskrive kontoret ditt?

– Det offisielle kontoret, eller det uoffisielle kontoret? Det offisielle kontoret er åpent, busy, mye folk, mye som skjer, og det uoffisielle, som en kafé, eller når jeg er ute og går, der er det bråkete, stille, varmt, sol, vann, av og til trær.

– Hvis du skulle hatt et annet yrke, hva skulle det vært?

– Annet yrke? Jeg digger jo det jeg driver med. Jeg tror det jeg gjør nå, er det jeg har lyst til å gjøre.

– Hvis du skulle jobbet på en annen institusjon da?

– Jeg trives i møtet mellom kunst- og tech-sektoren der jeg er nå, så enten måtte det være ved Serpentine Galleries i London eller hos Google Arts, for å drive endring fra innsiden.

– Har du noen ord til kulturminister Lubna Jaffery?

– Jeg møtte henne nylig, og vi snakket om viktigheten av å støtte kunst- og kulturinstitusjoner i å nå barn og unge. I vår tid er rollen vår enda viktigere, både for ytringsfrihet og for å skape samhold og et sted å være. Hvis vi ikke lykkes, er vi jo bare et innmari fint bygg, for andre et stygt parkeringshus med fin utsikt – men uten mennesker som møter kunsten!

«Hvis vi ikke lykkes, er vi jo bare et innmari fint bygg, for andre et stygt parkeringshus med fin utsikt!»

AV SIGNY GRAPE

Statleg vurdering av vaskemaskiner

Dette biletet er teke i Bærum i 1954. Vi ser Helga Kringlebotn Emanuelsen som leiur utprøving av vaskemaskiner. Biletet er henta frå den historiske biletbasen til NTB, og ifølgje arkivteksten der hadde «husstell-lærerinne» Emanuelsen vore med på å vurdere 20 ulike typar vaskemaskiner.

Institusjonen der dette fann stad, heitte Statens forsøksvirksomhet i husstell og vart oppretta i 1939. Forsøksverksemda heldt til i same bygning som Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk i Bærum. På slutten av 1960-talet hadde verksemda 18 tilsette. Arbeidsoppgåvene i forsøk og forskning omfatta næringsmiddel, tekniske hjelpemiddel i hushaldet og altså vask og stell av tøy.

Historia til institusjonen vidare er nokså komplisert, men i 1969 gjekk forsøksverksemda inn i Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser. Etterfølgjaren heiter Forbruksforskningsinstituttet SIFO, som i dag ligg under Oslomet.

Kjelder: NTB, Wikipedia og Sikt

ALDRI ANNA ENN SPRÅK

Den grå amanuensen

Professoren har bustete hår og briller.
Kven i all verda er amanuensen?

Amanuensis er ei vitenskapleg stilling som ligg over vitenskapleg assistent, men under fyrstelektor. Amanuensis-stillinga er på veg ut av bruk, men fyrsteamanuensis er høgst levande, som ei stilling eit knepp under professor. Kor kjem desse nemningane frå?

– Amanuensis stammar frå latin. Preposisjonen «a» kan vi omsetje med «frå» og «manus» med hand, altså «frå handa». I Romarriket var amanuensis ein lese- og skrivekunnig slave, som skreiv for meisteren, altså eigaren. Nokre førte òg rekneskap, seier Ole Våge. «Manus» har her altså ikkje noko med fysisk arbeid å gjere, som i manuell.

– Ein amanuensis var ein som sat og skreiv.

Våge understrekar at han er språkmann og ikkje universitetshistorikar, men har funne at ordet amanuensis i Noreg går tilbake til 1800-talet og vart brukt om ein underordna, vitenskapleg tenestemann.

– I Knud Knudsens ordbok er ordet forklåra som «skriver, skribent, sekretær». Dette peikar ikkje nødvendigvis mot bruk berre i akademia, men kan hende det er innforstått, seier Våge. Det fyrste dømet han finn på bruk av «fyrsteamanuensis» er frå 1846. Kategorien oppstod som ei opprykksstilling frå amanuensis.

Assistent for funksjonshemma

Ordet amanuensis har ifølgje Våge gått frå å vere ein generell skrivar til å ha ei rekke spesifikke tydingar på ulike språk.

– På engelsk kan amanuensis tyde ein referent også utanfor akademia – ein person som skriv ned noko andre seier, eller kopierer tekst. I akademiske samanhengar kan det vere ein som gjev skrivhjelp til ein funksjonshemma person under skriftleg eksamen.

– På tysk har ordet vorte brukt om ein akademisk assistent, til dømes ein lab-assistent eller forskingsassistent, men ordet har falle ut frå tidleg på 1900-talet, seier Våge. Han fortel om dei ulike bruksfeltene for ordet i Norden. På dansk er amanuensis ei mellombels undervisningsstilling. I Sverige er det noko i retning av ein undervisningsassistent eller kollokvieleiar. I Finland er amanuensis ei administrativ stilling – den som leiar administrasjonen til dømes ved eit institutt.

Fotballprofessoren

– Ordet professor er allment kjent, men ein kan ikkje seie det same om (fyrste-)amanuensis. Er det eit problem?

– Orda fungerer innvortes på universiteta, men er lite sjølvforklarande. For utanforståande er dei vanskelege å plassere i høve til andre stillingar i akademia, men kor viktig er dette omsynet? At orda er ein del av nomenklaturen (systematisk ordning av termar, her om stillingar i akademia, journ.mrk.), gjer det vanskelegare å erstatte dei, seier Våge.

– Orda er ikkje nødvendigvis meir kompliserte enn professor, men når dei er lite i bruk allment, lærer vi dei ikkje. Dersom alle konsekvent skreiv fyrsteamanuensis i staden for til dømes ekspert, ville det ha vore ein enorm barriere i starten før det truleg gjekk seg til, seier Våge, som høgtenkjer:

– Kanskje det er vanleg når ein skal presentere ein fyrsteamanuensis – til dømes i Dagsnytt 18 – at ein heller seier at nokon «forskar

MARITA KRISTIANSEN er terminolog ved Termbanken, Universitetet i Bergen og leiar for Språkrådets fagråd for fagspråk og språk i samfunn og høgre utdanning.

OLE KRISTIAN VÅGE er terminolog ved Nasjonalt senter for helsefagleg terminologi i Direktoratet for e-helse.

Her uttalar dei seg berre på vegner av seg sjølve.

Kva ord eller spørsmål bør vi ta opp i språkspalta?
Send framlegg til kjetil.brottveit@forskerforum.no.

på» eller er «ekspert på». Professoren kan ein berre kalle professor.
– Drillo er kjend som «fotballprofessor» sjølv om han aldri har vore professor, men amanuensis.

– Han vert nok kalla professor ikkje på grunn av formelle kvalifikasjonar, men sidan han legg vekt på akademisk analyse.

– Amanuensis er stort sett borte som stillingskategori. Er det unødvendig komplisert å kalle det fyrsteamanuensis når «fyrste» ikkje tyder noko lenger?

– Språk er òg historie, og ord ber med seg ein kulturarv. Det finst enno amanuensar. Å kappe vekk «fyrste» sit langt inne, for titlar er òg status.

Noko anna som er forvirrande i dette språklandskapet, er fyrstestillingar og det å ha fyrstekompetanse eller fyrstestillingskompetanse. Det har fyrstelektorane og fyrsteamanuensane, og så langt er det ryddig. Men fyrstekompetanse har òg professorane og dosentane – stillingar som ikkje har «fyrst» i namnet, men er på toppen av det akademiske hierarkiet. «Fyrst» treng ikkje vere øvst.

– Fyrstestillingar og fyrstekompetanse er nok ord som har kome etter fyrstelektor og fyrsteamanuensis. Det viktige har vore å skilje frå lektor og amanuensis, seier Våge.

Ei gåtefull bøying

Amanuensis har eit finurleg bøyingmønster som liksom understrekar at ordet er for dei innvigde.

– Den vanlege grunnforma er «amanuensis». Men bøyinga av ordet byggjer på den mindre vanlege grunnforma «amanuens», altså «amanuensen» i bunden form og «amanuensar» i fleirtal. Den unormerte forma «amanuensisen» er likevel ganske mykje i bruk, til og med i Forskerforum, Khrono og på heimesidene til Universitetet i Oslo, seier Våge, som tykkjer bøymønsteret er ei gåte.

– Det er ikkje noko allment mønster som tilseier dette. Så vidt eg forstår, har vi ikkje andre ord med etterleddet -ensis på norsk, så vi har ikkje andre ord å lene oss på.

– At feil former av ordet er såpass mykje i bruk, tilseier dette at vi kan vente oss ei endring av det som er normert?

– Tja. Bøyinga er noko aparte, og når det er såpass vanleg å avvike frå norma, kan ein spørje seg om problemet ligg i at kunnskapen om bøyinga er for låg, eller om det ligg i sjølve normeringa. Generelt er det uheldig at ein må slå opp for å skrive rett.

AV KJETIL A. BROTTVEIT

Spor av en biolog

Dag O. Hessen går opp interessante gamle skispor på jakt etter årsakene til at vi ikke klarer å la være å ødelegge naturen.

Undertittelen på Dag O. Hessens siste bok er en presis oppsummering av forfatterens intensjon med boka. Hessen ønsker å se tilbake på eget liv, som ornitolog in spe som tiåring, som naturbruker og natursker (selv om han ikke bruker, og nok ikke ville like, dette litt slitte uttrykket), og som leser av bøker om naturen. Dette er en essayistisk minnebok, organisert rundt fem turer (Vinter, Vår, Sommer, Høst, Årsslutt) som Hessen tar til og rundt hytta på Ringebufjellet, der han og faren, senere Hessen alene, tilbrakte mang en tur på jakt etter fugler og fugleegg å skrive opp i boka, på jakt etter elg og kaniner, på jakt etter synet av jerv. Det er nettopp jerven, og Hessens ønske om å se jerv en gang til, som er bokas grep og prisme. Men Hessen bruker dette til å skrive frem en vekstkritikk og en natursorg, et natursyn og et menneskesyn.

Boka sirkler inn og ut av det essayistiske, med passasjer om bøker og tanker om jerv, om naturen og om naturtap. Hessen er i dialog med evolusjonsbiologen Edward Wilson, Jon Michelets *Jerv*, Robert Pirsigs *Zen og kunsten å vedlikeholde en motorsykkle*, egne dagbøker, hyttebøker, Carl von Linné, Rachel Carson og Erik Dammann, og aller mest den amerikanske naturalisten Henry David Thoreau. Hessen har med seg bøker på hytta, og han finner bøker på hytta. Boka er både slentrende og ambisiøs på én gang. Turene, lesningene og refleksjonene glir over i hverandre. Noen av lesningene av andre som har skrevet om jerv, blir muligens vel kursoriske. Kanskje fordi de er valgt nettopp på grunn av tittelen heller enn av en eller annen faktisk interesse for boka. Men også disse bidrar til helheten, og andre av bøkene er det tydelig at Hessen har et langt og tilbakevendende forhold til.

«Både formen på og innsiktene i *Jervesporet* gjør den til en sorgpreget bok. Noe utflytende, men tankevekkende.»

DAG O. HESSEN
Jervesporet. Jakten på dyret, meningen og minnene i en krympende natur
Cappelen Damm, 2023
223 sider
Veil. pris: kr 399

Noen av lesningene som fungerer aller best, kommer mot slutten av boka. I en lesning av egne opptegnelser i tidlige naturjournaler får Hessen frem mye fint om minnets feilbarlighet og identitetsbygging. Det er interessant å se hvem som ble til biologen Dag O. Hessen.

Det er biologens menneskesyn som kommer til uttrykk her – men et biologisk menneskesyn preget av selvrefleksjon og refleksjon rundt vårt kulturelt betingede syn på det vi har definert som «naturen». Hessen påpeker blant annet at samarbeid er like mye til stede i naturen som konkurranse. Interessant nok fører biologiens selvfølgelige plassering av mennesket blant dyrene til at både Linnés, Thoreaus og Rousseaus sverming for det naturlige (inklusive det Rousseau ville kalt «naturmennesker») kan bidra til et argument om mer og mindre skadelige måter å forholde seg til naturen på, uten at dette da plasserer disse «naturmenneskene» sammen med naturen og dyrene,

med vekstsamfunnene på en annen side av en grense. Grensen er nemlig ikke der. Vi er alle en del av naturen. Men dette får også Hessen til å komme til konklusjonen at vi ikke kommer til å klare å slutte med vekstjaget uten at vi blir tvunget til det.

Det er mange forskjellige tider i denne boka. Du har den fortiden Hessen tilbrakte sammen med sin far på hytta og i skogen. Du har den fortiden der Hessens søster Marit døde brått i en alder av 21. Du har Hessens minner om andre fjellturer, med og uten andre mennesker. Du har essayistisk presens, en slags evighetstid, laget for de store tankene om fortid, nåtid og fremtid. Og så har du rammefortellingens tid. Rammefortellingen er også skrevet i presens. Denne formen for umiddelbarhetspresens («Jeg går opp til vannet og kikker ned på bunnen mellom det glisne sivet.») er blitt allestedsnærværende i journalistisk skrivning, og tydeligvis også i boklig formidling. Det gjør det litt vanskeligere å orientere seg i alle de forskjellige lagene med tid som Hessen vil mane frem, men jeg skal ikke love at jeg ikke hadde syntes det hadde følt gammelmødig dersom disse passasjene var skrevet i fortid.

Både formen på og innsiktene i *Jervesporet* gjør den til en sorgpreget bok. Noe utflytende, men tankevekkende. Det er sporene etter jerven Hessen finner, ikke jerven selv. Men det ligger en dobbelthet også her. På den ene siden handler hele boken om at han leter etter jerv, på den andre siden er Hessen opptatt av å påpeke at naturen ikke er til for dine store opplevelser (det er langt mellom «møter med karismatisk fauna», særlig i Norge, der «høydepunktet på skogsturen kan være et ekorn».) Farens og bestefarens (og Linnés) bruksnatur står i kontrast til Hessens egen (og Thoreaus) opplevelsesnatur. Hessen tar et oppgjør med sin egen ungdoms naivitet og forventning om at naturen er evig, stor og uforanderlig. Men under ligger sinnet over forvaltningspraksis (at man holder jervestanden kunstig nede ved valpedrap) og durrer. Vi er en del av naturen også på denne måten.

AV IDA JAHR

Betimelig advarsel

Pedagogisk og med mye kunnskap stilles det viktige spørsmål om lagring av kulturarv.

HENRIK GRUE BASTIANSEN

Når fortiden blir digital.

Medier, kilder og historie i digitaliseringens tid

Universitetsforlaget, 2023

240 sider

Veil. pris: kr 369

Hva er egentlig forskjellen på tall og ting? Det er spørsmålet den nye boka til Henrik Grue Bastiansen, mediehistoriker og professor ved Høgskolen i Volda, koker ned til. Utgangspunktet for spørsmålet er for det første en storstilt digitalisering av kulturarven vår. På noen få år, og uten særlig offentlig debatt, forteller Bastiansen, fikk Nasjonalbiblioteket skannet inn en enorm mengde arkivert materiale. Det som en gang utelukkende var materielle kilder, er nå blitt noe vi finner frem til ved å sitte foran datamaskinen – fordi de allerede er blitt til tall. Bastiansen omtaler dette som en «kunnskapsrevolusjon som Norge aldri har sett maken til», og bruker det som et eksempel på *massedigitalisering*. Og massedigitalisering endrer ikke bare fremtiden, men også fortiden, er hans poeng.

For det andre, i tråd med massedigitaliseringen, har det vokst frem nye fagområder som forsøker å utnytte mulighetene som ligger i tilgangen til all denne dataen. Vi får høre om *digital historie* og *cultural analytics*, som har utviklet IT-verktøy og apper som åpner for helt nye dimensjoner i datatilfanget. Bastiansen går grundig til verks, i boka får vi både historien til Nasjonalbiblioteket og en innføring i disse fagområdene. Han forteller selv at han bedriver folkeopplysning, at vi trenger denne boka, og at særlig gjør historikere det.

«Digitalisering er ingen nøytral, teknisk prosess, sier forfatteren, men skaper nye betingelser for lesning og fortolkning.»

Forfatteren er myndig og klar, og han bruker sterke ord: «Dette er så viktig at vi ikke kan overse det.» Særlig i første del skriver han på en spenningskapende måte, han til og med skremmer oss litt: «For hvis vi ikke forstår hva massedigitalisering innebærer, kan vi få oss noen overraskelser i fremtiden.»

Hva mener han med dette? Hva er det vi, og særlig historikerne, skal være oppmerksomme på? Det er at kildene har endret karakter. I dag går det an å forske på gamle aviser og brev uten å ha vært i nærheten av dem. Men avisene er jo avbildet og inneholder vel derfor det samme? Joda, og likevel er det noe mer. Digitalisering er ingen nøytral, teknisk prosess, sier forfatteren, men skaper nye betingelser for lesning og fortolkning. Dataen er faktisk fortolket allerede, påstår han, og da ikke av historikere, men av IT-folk, de som har laget algoritmene som gjør all datalagringen mulig. Bakom det vi ser, ligger det koder som krever dataferdigheter: Det «har lagt seg et lag mellom forskeren og kildene».

Jeg får lyst til å bruke et begrep fra filosofien for å forstå hva det er Bastiansen vil ha oss til å se her, og hvorfor han roper varsku, nemlig begrepet *transcendentale forutsetninger*. Det de gjør, er å legge premissene for hvordan vi erkjenner, de tegner opp grensene, og nå er vi altså på grunn av digitaliseringen i ferd med å endre betingelsen for hvordan vi forstår. Men hva dette innebærer, er langt fra klart. Er det det forskjell på ting og tall? Dreier det seg om humaniora mot naturvitenskapen? Heldigvis er vi ikke bundet av transcendentale forutsetninger her, for vi kan sammenligne ved å gå til originalkilden. Og da vil vi for eksempel se at en ting ikke kan forstås uten en kontekst. Og har den ikke også en «aura»? «Denne diskusjonen er vi også nødt til å ta her i Norge», sier forfatteren. Det kan bli spennende, tenker jeg.

AV AASNE JORDHEIM

Å løfte fram kvinnelige kunstnere

Når Øystein Sjøstad setter seg fore å føre en feministisk aksjon, ender han dessverre opp med å vedlikeholde stereotypier.

ØYSTEIN SJÅSTAD

Modernismens billedkunst i Norge.

En feministisk aksjon

Pax, 2023

254 sider

Veil. pris: kr 429

«Denne boka er skrevet med en stor porsjon sinne.» Slik innleder Øystein Sjøstad, professor i kunsthistorie ved Universitetet i Oslo, boka *Modernismens billedkunst i Norge. En feministisk aksjon*, og skrunder opp forventningene om at han skal røske opp i museale framstillinger av kunsthistorien. I boka er derfor alle kunstnerne vi møter, kvinner, og perioden det skrives om, er fra 1860 til 1930.

Boka har et rikt og bredt billedmateriale, og den løfter fram kunstnere det sjelden skrives om. I så måte gjør Sjøstad det han har satt seg fore. Men 160 bilder i en såpass liten bok gir lite rom for fordypning og drøfting. Derfor blir det i stor grad overflatisk behandling. Selv et poeng som at mange av disse kunstnerne aktivt blei skrevet ut av de fleste kunsthistoriske sammenhenger etter forrige århundre, lar han stå uten videre kommentarer.

Det finnes heldigvis unntak. Når han skriver om Joronn Sitjes *Kenya*-serie over flere sider, blir det interessant. Da opplever det som om han utviser den «kunsthistoriske demonstrasjonen» som er bokas intensjon, nemlig gjennom å ta kunstnernes arbeider og prosjekter på alvor. Ellers møter vi en opprøpsing av kunstnere, uten kontekstua-

lisering: «Det samme kan sies om Elisabeth Sindings impresjonistiske *Vinteridyll* (1891). Det er det klare vinterlyset som fanges, med lekkert utførte blåtoner i snøen.» Det er alt. Dermed kjølnes temperaturen, og teksten framstår kjedelig og retningsløs, noe som forsterkes av at Sjøstad hopper fram og tilbake i tid, og at bokas struktur er noe abrupt fordi den ikke helt lykkes i å skape en konstruktiv helhet av de nyskrevne og tidligere publiserte tekstene boka består av.

«Det blir for lite kraft i denne refererende, og til tider usammenhengende, framstillinga.»

Sjøstad har gode intensjoner, men maker ikke å kvesse pennen samsvarende det sinnet innledninga bærer bud om, og han havner litt i den samme knipa som han beskylder kollegaene sine for, nemlig «norske kunsthistorikerens dobbeltmoral». I dette legger han at de kan være radikale på privaten, men konservative i jobben sin. Sjøstad vil være sint på oversette kunstneres vegne og føre en «feministisk aksjon», men holder ved like patriarkalske strukturer ved gjennomgående å kalle kunstnerne han løfter fram, «kvinnelige kunstnere». Implisitt at kunstnere, altså mannlige kunstnere, er normalen og kvinnelige kunstnere avviket fra normalen. Da er vi dessverre like langt. Når baksideteksten avslører: «(...) historien om norsk modernistisk maleri (...) presentert uten menn», skulle en tro det var unødvendig å minne oss på at det er *kvinnelige* kunstnere det er snakk om hele veien. Noe som for eksempel resulterer i setninger som: «Året etter, i 1935, deltok flere norske kvinnelige malere i en stor kvinnekunstutstilling i Suffolk Street Galleries i London. Utstillingen var arrangert av The Women's International Art Club.»

I sitt virke fram til nå har ikke Sjøstad vært spesielt opptatt av å bidra til en jevnere kjønnsbalanse i kunsthistorien, og da han tidligere i høst blei intervjuet av Klassekampen, uttalte han: «Jeg klarer ikke å stå imot fristelsen til å skrive om mannlige genier.» Det er han ikke aleine om. Enhver kunsthistorie er en konstruksjon. Det minner Sjøstad oss på, og han gjør et forsøk på å dekonstruere det tradisjonelle, kjønna blikket, men det blir for lite kraft i denne refererende, og til tider usammenhengende, framstillinga.

AV AGNETHA THORMODSDATTER

Fire milliarder års ferd mot kjønnsceller

En god og fortettet innføring i evolusjonsbiologi – hverken mer eller mindre.

GLENN-PETER SÆTRE

To kjønn. Evolusjonens største gåte

Kagge forlag, 2023

202 sider

Veil. pris: kr 429

Glenn-Peter Sætre er professor i evolusjonsbiologi ved Universitetet i Oslo. Sætre har, som han skriver i forordet, «selv vært en aktiv deltaker i kjønnsdebatten, og har særlig kvesset pennen når jeg har møtt påstander som strider med naturvitenskapen». Tittelen *To kjønn* setter liksom i påstands form skapet på plass, og forlaget antyder noe tilsvarende i sin omtale av boken når de skriver at det «er viktig at vi forstår hva kjønn egentlig er og hvilke konsekvenser det har når vi diskuterer kjønn og kjønnsidentitet». Den som går boken i møte med en forventning om en argumenterende debattbok i transdebatten, blir imidlertid skuffet.

«Siden innsalget av boken virker kalkulert, kunne forfatteren dermed anklages for å feige ut.»

Foruten den lille kommentaren i forordet og forlagets omtale er det ingen eksplisitt berøring av det Sætre kaller «følelseladete og harde» diskusjoner. Siden innsalget av boken virker kalkulert, kunne forfatteren dermed anklages for å feige ut. Det tror jeg selvsagt ikke. Snarere er Sætre mest av alt en klassisk akademiker som tror på kunnskapens kraft. Påstanden i tittelen er sann sett fra et evolusjonsbiologisk perspektiv, og boken er skrevet – får vi anta – ut fra ideen om at det eneste som gjenstår, er å gi overbevisende belegg for dette. Det er heller ikke småtterier Sætre prøver på: På knappe 200 sider tar han oss med gjennom vel fire milliarder år med evolusjon – den lange fortellingen fra de første biomolekyler helt frem til det bokens undertittel kaller evolusjonens største gåte: kjønnets formering. Med solid fagkunnskap forklarer han komplekse sam-

menhenger på ulike systemnivåer, tar oss med inn i cellekjerner og ned på havbunnen, introduserer oss for parasittgener og arkebakterier og forklarer dominerende teorier for utviklingen av livet som sådan. Som en innføring i evolusjonsbiologi er dette solid håndverk.

Selv om Sætre befinner seg i metaforikken når han beskriver menneskekroppen som en «hyperavansert, selvgående, tenkende, sansende og følende 'robot' av kjøtt og blod», ligger det en implisitt dogmatikk i boken. Naturvitenskapen – i entall – oppkastes til eneste autoritet. Menneskene kan ikke unnslipe sin natur som kjønnete vesener, og fire milliarder år med evolusjonshistorie er det viktigste argumentet. Bokens nest siste setning slår dette ettertrykkelig fast: «Vi mennesker er natur.» Det er jo sant, men vi er vel ikke *bare* natur, og all menneskelig adferd lar seg ikke redusere til ren biologi. Kanskje ville en litt mer forsiktig tittel på boken vært «*To kjønnsceller*», siden det i all vesentlighet er det dette handler om, også for Sætre. Resten av mennesket – det «tenkende, sansende og følende» – er forholdsvis fraværende i boken. Jeg kunne også ønske meg mer selvrefleksivitet med tanke på faghistorikken. Sætre skriver for eksempel om Ronald A. Fisher at han «feires både som grunnleggeren av moderne statistikk som vitenskap, og som kanskje den mest betydningsfulle evolusjonsteoretikeren etter Darwin. En imponerende CV». En mindre imponerende del av den samme CV-en er at Fisher også var en forkjemper for eugenikk – rasehygiene – basert nettopp på hans egne evolusjonsteorier. John B.S. Haldane, som Sætre også skriver om, kjempet av samme grunn *mot* eugenikken. Mennesket er ikke natur alene, men også kultur.

AV KJETIL VIKENE

Vakker vitenskap

Forfatteren tegner med ord og gir fantasien rom rundt harde fakta. Slik blir *Skogen* en nytelse å lese.

Ingen hulder kan bo på en hogstflate, skriver Anne Sverdrup-Thygeson, og det får deg kanskje til å lure: Er ikke hun naturviter? Biolog? Hva har huldre her å gjøre?

Men det er nettopp formuleringer og forestillinger som dette som gjør denne høyst realistiske boka om skogen så vakker i all sin vitenskapelighet. Rent faktisk er det en bok som bærer fram en bekymring for det truede artsmangfoldet i skogene våre. Men det er også en fortelling som henvender seg til alt vi er som mennesker.

Vi begynner å få et fint, lite knippe av norske naturvitere som skriver sakprosa med litterære kvaliteter. Dag O. Hessen og Åsmund Husabø Eikenes er to eksempler. Når jeg leser Sverdrup-Thygesons bok, går assosiasjonene mine likevel til noen andre som arbeidet naturvitenskapelig i grenselandet mot kunsten, nemlig de botaniske tegnerne. De var virksomme før fotografiet fikk hegemoni som verktøy i det botaniske feltarbeidet, det vil si på 1700- og 1800-tallet. Mange av dem var kvinner. De tegnet for å dokumentere virkeligheten, men tegningene var så estetisk tiltalende at vi i dag gjenfinder dem på brevkort og etterspurte billedplansjer.

Sverdrup-Thygeson gjør selv bruk av Johan Wilhelm Palmstruchs vakre illustrasjoner fra *Svensk botanik* til å innlede hvert kapittel. Dette bokverket er en arv fra tippoldefaren Fredrik August Dahl, forteller hun, den første direktøren ved «Den høiere Landbrugsskole i Aas», som vi nå kjenner som Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, NMBU. Her er altså Dahls tippoldebarn i dag professor i biologi.

Men Sverdrup-Thygeson selv tegner jo ikke, så hvorfor denne assosiasjonen til de botaniske tegnerne? Det funderer jeg selv på en stund mens jeg leser. Er det at hun tegner med ord? Ja, på sett og vis. Som når hun beskriver de enorme bladene på treet *Coccoloba gigantifolia* og tenker seg hva som hadde skjedd om Kunnskapsens tre hadde båret slike blader. Da «ville Adam og Eva ikke bare fått dekket sine edlere deler, men hatt full påkledning», maler hun fram på

ANNE SVERDRUP-THYGESON
Skogen. Om trær, folk og 25 000 andre arter
Kagge, 2023
279 sider
Veil. pris: kr 429

tastaturet, og jeg ser bekleddingen for meg.

Men det er også noe annet, som handler om vekslingen mellom på den ene siden bredt dokumenterte fakta om nedgangen i artsmangfoldet i skogene og på den andre siden hennes mange egne skogsopplevelser. Inn i alt dette fletter hun henvisninger til kunstuttrykk, først og fremst litteratur.

Det handler om et overskudd hos forfatteren som jeg gjenkjenner fra de botaniske illustrasjonene. I Palmstruchs tegning av kantareller ser vi ikke bare soppen alene, men også det grønne gresset den vokser opp gjennom, og glimt av noen blader fra

«Hun skaper rom for meg som leser, der også jeg kan finne meg til rette, og det til tross for at jeg ikke er en naturviter.»

en annen vekst. Det bringer liv og farge inn i tegningen og gjør kantarellen til en del av noe større. På samme måte gir Sverdrup-Thygesons tekst oss hele tiden det lille ekstra, som når hun diskuterer vår tro på at alt vil ordne seg, ettersom naturen og Gud «vil ordne opp i all dritten etter oss; fikse og reparere». Du ser det for deg, ikke sant? Men greia er at hun stopper ikke der, selv om hun fint kunne ha gjort det! Nei, hun legger på enda litt mer form og farge og skriver «fikse og reparere og fyller på i hyllene». Gud som fyller på i hyllene, altså, etter at vi mennesker grådighar tatt for oss av naturen. Det er et så uventet bilde, så virkningsfullt, men også noe et dokumentarfoto fra feltarbeid aldri ville ha kunnet gi.

Vi mennesker lever stadig lenger. Samtidig lar vi skogen leve stadig kortere. Vi hugger nå ned i så rask takt at mange insekter og planter ikke har en sjanse til å henge med. Men også slørsoppen hadde noe den skulle ha utrettet, og også kakerlakksnyltebilen hører hjemme i det store bildet.

I en pågående svensk litteraturdebatt om noe helt annet finner jeg noen betraktninger som føles relevante også når vi snakker om former for forskningsformidling. Det er kritikeren Malte Persson, som i avisen Expressen siterer en ikke navngitt person som skal ha pekt på at fotografier av vekster avbilder enkeltplanter der og da, mens de botaniske tegningene ved hjelp av et kunstnerisk blikk formidler en samlet erfaring av hvordan planten ser ut. Og det er dette siste som Sverdrup-Thygeson får til. Hun fører ordet og er en tydelig og overbevisende formidler, solid forankret i forskning. Men ved å lene seg på fortellinger og spille på fantasien skaper hun rom for meg som leser, der også jeg kan finne meg til rette, og det til tross for at jeg ikke er en naturviter. Hun appellerer til ulike erfaringer og utvider slik virkeligheten gjennom å invitere inn blant annet huldre og høyere makter, uten å gi slipp på det forskningen viser: Skogen vår trenger at vi begynner å tenke nytt – eventuelt gammelt – om den.

AV SIRI LINDSTAD

Å sette pris på studenter

Den nye finansieringsmodellen legger opp til fortsatt store forskjeller mellom utdanninger i ulike kategorier. Hva skal avgjøre hvilken pris vi setter på en student? spør Silje Fekjær.

Med statsbudsjettets forslag til nye finansieringskategorier diskuterer sektoren nok en gang plasseringen av enkeltutdanninger. Det som mangler, er en diskusjon om hvor store forskjeller vi egentlig vil ha på finansieringen av ulike studentgrupper, og hvilke prinsipper som skal ligge til grunn for fordelingen.

Kategorier før og nå

Det avgjørende for hvor mye penger universiteter og høyskoler får når studentene våre produserer studiepoeng, er hvilken finansieringskategori utdanningen er plassert i. Det gamle finansieringssystemet delte utdanningene inn i seks kategorier, med medisin, odontologi, veterinær, luftfart og enkelte kunstfag på topp, mens humaniora, samfunnsfag, sosionom, reiseliv og økonomisk-administrative fag var på bunn i kategorien som ga minst penger. I det nye systemet som skal innføres fra 2025, er det kun tre kategorier. Medisin, veterinær og odontologi er nå alene i toppkategorien, mens humaniora, samfunnsfag og økonomisk-administrative fag er igjen alene i den nederste kategorien.

Diskusjonen om finansiering av utdanning handler gjerne om enkeltutdanninger og da alltid om utdanninger man mener bør komme i en høyere finansieringskategori.

Dette er høyst forståelig og betimelig: For den enkelte utdanning har det stor betydning hvordan utdanningen finansieres, og å ønske bedre betingelser for egne studenter og ansatte er et legitimt ærend. Samtidig mangler vi en diskusjon om hvor store forskjellene mellom kategoriene bør være, og hvilke prinsipper for fordeling som bør ligge til grunn.

AV SILJE FEKJÆR,
prorektor for
utdanning, OsloMet

Store forskjeller

Den såkalte studiepoengindikatoren er et mål for hvor mye finansiering som utløses når vi produserer studiepoeng innenfor en utdanning. De nye satsene som er foreslått, innebærer at utdanningene i den laveste kategorien ved økt produksjon vil få en studiepoengindikator på 54 550 kroner. Det vil altså gjelde for humaniora, samfunnsfag og økonomisk-administrative fag.

Realfag, teknologi, helse-, sosial- og idrettsfag, lærerutdanning, utøvende kunst- og mediefag får 81 800 kroner. Utdanningene innenfor den øverste kategorien, medisin, odontologi og veterinærmedisin, får 190 900 kroner.

De nye satsene viser at det er store forskjeller mellom utdanninger, og at det største skillet går mellom de to nederste kategoriene på den ene siden og den øverste kategorien, som er soleklart alene på topp. Studiepoengproduksjon i den øverste kategorien gir en uttelling som er godt over det dobbelte av uttellingen i den midterste kategorien,

«Å utdanne halvgode leger er ikke samfunnsøkonomisk lønnsomt.»

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no.
Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

og nærmer seg fire ganger det vi får når vi produserer studiepoeng i den nederste kategorien.

Hvem studerer i toppkategorien?

Studiene i toppkategorien er uten tvil dyre studier å drive, med krav til kostbart utstyr, praksis og spesielle fasiliteter på campus. Det er også yrker hvor det er sentralt å kvalitetssikre at vi får gode kandidater: Å utdanne halvgode leger er ikke samfunnsøkonomisk lønnsomt. Samtidig er studiene i den øverste finansieringskategorien utdanninger med høye opptakskrav: Her samles studentene som i utgangspunktet er faglig sterke. Studiene i toppkategorien er også blant de mest sosialt selekterte utdanningene: Utdanningsforskningen har vist at studentene på disse studiene tradisjonelt oftere har kommet fra hjem hvor foreldrene har høy utdanning og høy inntekt.

Studentene på utdanningene som ligger i de laveste finansieringskategoriene, har altså i snitt et svakere faglig utgangspunkt og en mindre privilegert bakgrunn enn studentene i toppkategorien. Det betyr ikke at det ikke er nødvendig å finansiere studier ulikt, men er like fullt et tankekors å ta med seg når vi vurderer forskjellene mellom finansieringskategorier.

Et beslektet spørsmål er hvordan vi skal finansiere studenter på de ulike nivåene innenfor høyere utdanning. Å drive master- og ph.d.-utdanninger er kostbart. Blant annet vil det ofte være behov for å undervise i mindre grupper, og omfattende master- og ph.d.-avhandlinger følges opp med omfattende individuell veiledning. Det nye finansieringssystemet jevner ut nivåforskjellene noe, siden bachelor- og masterstudier innenfor samme fagområde nå får samme sats. Uansett er det også her et tankekors: Hvis institusjonene og/eller finansieringssystemet legger opp til mer penger per student på høyere nivå, betyr det også at studentene

«Hvor mye det koster å drive en utdanning, er på ingen måte en objektiv beregning med to streker under svaret.»

får mer oppfølging jo mer erfarne de er, og jo sterkere selektert studentgruppen er. Tidligere studier har vist at sjansen for å komme hele veien til ph.d.-studier er større hvis du er blant dem som får best karakterer, og hvis du selv har foreldre med høy utdanning.

Hvor mye koster en utdanning?

At det er forskjeller på hvor dyrt det er å drive en utdanning, vet alle som har jobbet i universitets- og høyskolesektoren. Mens noen utdanninger for eksempel forutsetter tilgang på avansert utstyr og laboratorier, vil andre kunne klare seg med pensumbøker og auditorier. Samtidig vil de fleste som har hatt ansvar for høyere utdanning, innse at svaret på hvor mye det koster å drive en utdanning, på ingen måte er en objektiv beregning med to streker under svaret. En utdanning koster det vi betaler for den. Du kan alltid velge å gi studentene dine mindre undervisning, færre timer individuell veiledning, billigere vurderingsformer, dårligere utstyr, mindre plass på campus og undervisere som har fått enda færre timer til å forberede seg. Finansieringen av utdanningene betyr mye for hvordan hverdagen til studentene våre blir, om vi får dem gjennom studiet, og arbeidsvilkårene for de ansatte.

Frihet og insentiver

Universiteter og høyskoler er rammefinansiert. I praksis betyr det at vi får en totalsum fra departementet og selv i ganske stor grad kan bestemme hvordan vi bruker pengene. Det er altså formelt sett ikke noe som hindrer oss i å fordele midlene mellom utdanningene

på helt andre måter enn å følge den inndelingen som departementet gjør når de deler utdanningene inn i finansieringskategorier. Samtidig vitner det sterke engasjementet rundt plasseringen av enkeltutdanninger i kategorier om at det sentrale finansieringssystemet i praksis ofte får betydning for de økonomiske rammene utdanningene drives innenfor.

Hvis man mente at det ikke skal være noen forskjell på hvordan utdanningene finansieres i praksis, hadde det heller ikke vært noen grunn til å dele dem inn i finansieringskategorier. Forslaget til statsbudsjett beskriver da også hvordan noen utdanninger bør unntas fra standardsatsene nettopp fordi de trenger ekstra finansiering: «Unntaket er dei særskilt kostbare utdanningane i medisin, odontologi og veterinærmedisin.» (Prop.1 S (2023–2024) s. 296). Hvordan vi skal beregne hvor mye mer kostbare noen utdanninger er enn andre, er imidlertid ikke gitt.

Det vi ikke snakker om

Spørsmålet om hvor hver enkelt utdanning hører hjemme i finansieringskategoriene, blir vi nok aldri ferdig med å diskutere. I framtida bør vi diskutere også prinsippene bak fordelingen, ikke bare enkeltutdanninger. Både Kunnskapsdepartementet og vi som leder universiteter og høyskoler, bør også forholde oss til flere spørsmål: Hvilke studentgrupper skal vi bruke mest ressurser på å følge opp? Og hvor store forskjeller bør det egentlig være på hvilken pris vi setter på en student?

Teologer trenger norsk

Uten norsk som fagspråk har norske teologiske utdanningsinstitusjoner liten eksistensberettigelse, skriver innleggsforfatterne.

AV **GARD GRANERØD** (MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn) og **HALLGEIR ELSTAD** (Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo), redaktører av *Teologisk tidsskrift*

FAGSPRÅK: Norsk som fagspråk i academia er et tema som er aktuelt om dagen. Forskere i Norge som publiserer innenfor de klassiske og nyere teologiske disiplinene, har de siste tiårene vært flinke til å delta i den internasjonale fagsamtalen. Internasjonal publisering betyr i praksis at språket er engelsk.

Vi som er redaktører i *Teologisk tidsskrift*, har inntrykk av at de siste tiårene har frembrakt færre fagbøker og artikler innen teologi på norsk enn tidligere tider. Kanskje er dette anekdotisk kunnskap. Om en undersøkelse bekrefter antakelsen, har trenden sikkert flere årsaker.

Et internasjonalt forskermarked

En årsak til det norske språkets domenetap kan være tellekant-systemet og økonomi. Blant annet har institusjonene gitt økonomiske incentiver til forskere som får publisert arbeidene sine i tidsskrifter og monografiserier som befinner seg på nivå 1 og 2 i Register over vitenskapelige

publiseringskanaler. Her har engelskspråklige tidsskrifter og monografiserier dominert. På nivå 2 har det ikke vært noen norskspråklige kanaler.

En annen årsak kan være at noen studier er så spesialiserte at det ikke er noen realisme i få dem utgitt, enn si lest, på et språk med så få brukere som norsk.

En tredje årsak kan være at academia har en viss likhet med store, internasjonale fotballklubber. Slik toppklubber kjøper spillere på det internasjonale spillermarkedet, engasjerer norsk academia forskere på det internasjonale forskermarkedet, enten gjennom ordinære utlysninger eller i forbindelse med forskningsprosjekter.

Lokale forskere

Engelsk er viktig. Det er å forvente. Imidlertid er teologi i ytterste instans et profesjonsrettet fag.

Studentene som studerer ved de norske teologiske institusjonene, har i all hovedsak en bakgrunn der norsk språk og kultur er referansen. De skal i all hovedsak ut i en arbeidsvirkelighet i kirke og samfunn der norsk er språket «klientene» (menighetsmedlemmene, elevene, brukerne av tjenestene, osv.) anvender. Derfor har de teologiske disiplinene (selvsagt) et stort ansvar for å beholde og videreutvikle et norsk fagspråk.

For å holde fast i sammenlikningen mellom academia og fotballklubber så bør en norsk teologisk utdannings- og forskningsinstitusjon ha en «spillerstall» med lokale forskere som den utvikler over tid. Akademisk suksess er ikke bare å vinne store utlysninger som gjør det mulig å engasjere (og gasje) internasjonale forskere. Suksess er også evnen til å odle

frem lokalt forankrede forskere i sin egen «spillerstall».

Hvis norsk har egenverdi

Å publisere faglige arbeider på norsk er viktig for det norske teologiske fagmiljøets legitimitet og transparens overfor dem som i all hovedsak finansierer dem, nemlig skattebetalerne, som enn så lenge fortsatt stort sett er norskspråklige.

Norske teologiske utdanningsinstitusjoner har liten eksistensberettigelse uten norsk som fagspråk. Hvis norsk ikke har en egenverdi, trenger kanskje ikke kirken og samfunnet norske utdanningsinstitusjoner. Man kan jo like gjerne effektivisere og sende studentene til internasjonale utdanningsinstitusjoner der forskningen og undervisningen skjer på de store, transnasjonale språkene, og ikke et lite språk som norsk, med sine rundt fem millioner brukere.

Innlegget er en forkortet og lett revidert versjon av lederen i Teologisk tidsskrift nr. 3/2023.

«Suksess er også evnen til å odle frem lokalt forankrede forskere.»

Selskapet til Vitenskapenes Fremmes stipend for
Vitenskapsjournalistikk

Søk 50.000,- til journalistikk om vitenskap og forskning

Frist: **15. november** Les mer på: vitenskapenesfremme.no

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er **John Peter Collett**, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

Mistankens styreform

Fra Det Kongelige Frederiks Universitet kom i gang i 1813, var universiteter i Norge ledet av de vitenskapelig ansatte selv, i kollegiale organer på fakultets- og toppnivå, og etter hvert på instituttnivå. Først som et fellesskap av professorer, senere supplert med representanter for studenter og andre kategorier ansatte. Seg imellom valgte disse rektor, dekaner og instituttbestyrere.

Etter nær 200 år skulle alt dette bort. Universitetene skulle reformeres. Den nye styreform beholdt valg til det øverste organet, men eksterne medlemmer kom inn. Universiteter skal som hovedregel styres av ansatte ledere på alle nivåer. Rektor kan fortsatt velges av universitetsfellesskapet selv, men nærmest som en unntaksordning. Ut over det sier universitetsloven av 2005 bare at den interne organiseringen «må sikre at studentene og de ansatte blir hørt».

Det er forskjell på å «bli hørt» og å stå for ledelse i fellesskap.

Leter vi etter begrunnelsen for at kollegialt lederskap måtte bort, finner vi overraskende lite. En systematisk evaluering av

den gamle styreform ble ikke foretatt. Svakheterne var ikke vanskelige å finne. Men det som fantes av universiteter som det var verd å reformere, var blitt styrt på denne måten i tiår etter tiår. På godt og ondt. Det var aldri snakk om å legge universitetene ned og starte forfra igjen.

Hovedformålet med reformene, ble det sagt, var å styrke de norske universitetene så de kunne hevde seg mot ledende universiteter i verden. At disse universitetene blir styrt av kollegiale organer lik dem man måtte kvitte seg med i Norge, ble aldri problematisert.

Det var ikke nødvendig med noen begrunnelse for å avskaffe kollegialt lederskap. De som leverte premissene for reformbølgen som skyllet over universitetene fra 1990-tallet av, trengte ingen.

Kollegial styreform var feil, ganske enkelt. En institusjon skal styres fra toppen. Lojaliteten skal gå i den retningen. Alle må ha en sjef. Hva skjer hvis du ikke har en sjef som følger opp og trekker deg til ansvar? Jo, da sluntrer du unna. Gjør minst mulig. Det lille du gjør, tjener

dine egne interesser og ikke institusjonens mål.

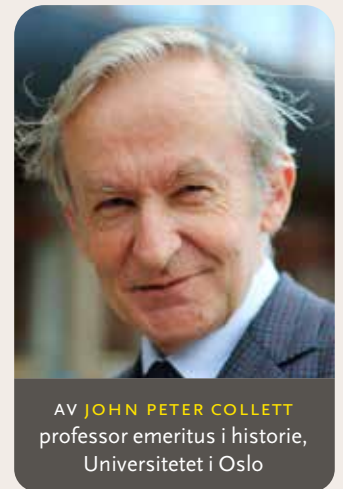
Kollegial styreform kan bare tjene til å opprettholde ufortjente privilegier.

Vi kjenner synspunktene igjen fra anklagene mot adelen før Den franske revolusjon. Universitetsansatte ble vår tids parasittiske overklasse, som kunne gjøre som de ville, med fri disposisjonsrett over fellesskapets ressurser til egne formål. Ethvert forsøk på å rettferdiggjøre tilstanden ble feid til side. Giljotinen lytter ikke til motforestillinger.

Professorene fikk rett nok beholde hodet, men bare under forutsetning av at de bøydde det under sine nye herrer.

Er det slik at vi alle vil forfalle til uansvarlig dagdriverliv og korrupsjon hvis vi ikke har en sjef som fører arbeidstidsregnskap og innkaller til medarbeidersamtale en gang i året?

Nei da. Slett ikke. De samme universitetsreformene la til grunn at forskere og institusjoner kan måles etter «vitenskapelig kvalitet». Uten slike kvalitetsmål ryker sentrale forutsetninger for reformene. Og hvordan fastsettes vitenskapelig kvalitet? Jo, av vitenskapens egne kvinner og menn. I fagfellesskapets «peer reviews». Der hverken egeninteresser eller sjef influerer. Som bare styres av den enkeltes usvikelige lojalitet til vitenskapens egne normer.

AV **JOHN PETER COLLETT**
professor emeritus i historie,
Universitetet i Oslo

«Hva skjer hvis du ikke har en sjef som følger opp og trekker deg til ansvar? Jo, da sluntrer du unna.»

Kort ned ventetiden med behandlingsforsikring

Du kommer raskere tilbake til jobb og hverdagen med en helseforsikring. Blir du syk, er du garantert undersøkelse eller behandling innen ti virkedager.

Ny undersøkelse om arbeidsvilkår ved forskningsinstituttene

For første gang siden 2014 har Forskerforbundet undersøkt hvordan medlemmene ved norske forskningsinstitutter opplever arbeidshverdagen. I en ny rapport har vi lagt frem resultatene fra en omfattende medlemundersøkelse. Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind mener undersøkelsen blir viktig i arbeidet for sterkere forskningsinstitutter, og bedre arbeidsvilkår for forskerne der.

– Dette kunnskapsgrunnlaget skal vi bruke for alt det er verdt, og ta med oss i viktige prosesser framover. Det gjelder ikke minst gjennomgangen av forskningssystemet. Vi kan gjøre mer for å sikre forskerne i instituttsektoren gode betingelser for arbeidet sitt. Og vi kan gjøre mer for å ta ut det enorme potensialet for kunnskap og verdiskaping som finnes i instituttsektoren, sier Lind. Målet må være at ny kunnskap gir politisk handling, mener hun. Rapporten fra undersøkelsen er utgitt i vår skriftserie (rapport 3/2023).

– Ikke det forskningsbudsjettet Norge trenger

Regjeringen la 6. oktober fram sitt forslag til statsbudsjett for 2024. Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind skulle gjerne sett et mer ambisiøst forskningsbudsjett.

– Norsk økonomi og samfunnsliv står i en krevende omstilling, som tilsier at vi burde investere en større andel av inntektene våre i forskning. Dette forskningsbudsjettet er for lite ambisiøst, særlig når det gjelder grunnforskningen, mener Lind.

Regjeringens forslag til statsbudsjett investerer ikke nok i forskning, sammenlignet med samfunnets behov for omstilling.

– Jeg er særlig bekymret over at regjeringen satser mindre på langsiktig grunnleggende forskning, sier Guro Lind.

Forskerforbundet støttet TV-aksjonen

Årets TV-aksjon 22. oktober gikk til Redd Barna og deres arbeid for barn rammet av krig og konflikt. Forskerforbundet støttet innsamlingsaksjonen med en krone per medlem.

De innsamlede midlene går blant annet til å gi barn muligheten til å gå på skolen, å gjenforene barn med familien de har kommet bort fra, å støtte tidligere barnesoldater, trygge lekeområder der barn kan utfolde seg, hjelp til å håndtere vonde opplevelser, og at barn som har flyktet til Norge, får en aktiv fritid.

Pengene fordeles mellom prosjekter i Ukraina, Syria, Bangladesh, Sør-Sudan, DR Kongo og Norge.

Vil sikre kunstfaglig ansatte fast jobb

Sammen med Creo – LO-forbundet for kunst- og kulturarbeidere – har Forskerforbundet gjennomført en medlemsundersøkelse blant ansatte ved norske kunstutdanninger. Bakgrunnen er den utstrakte bruken av åremålsansettelser ved kunstutdanningene.

Institusjonsledere har argumentert med at åremål er noe de ansatte selv ønsker. Men Forskerforbundets undersøkelse tyder på det motsatte: Tre av fire kunstfaglige åremålsansatte ville heller hatt en fast jobb, og halvparten av respondentene mener muligheten til å benytte seg av åremålsstillinger, blir misbrukt.

– Regjeringen har varslet en storrensjøring i arbeidslivet. Den må også gjelde

for kunstutdanningene, mener Guro Lind. Rapporten fra undersøkelsen er utgitt i vår skriftserie (rapport 4/2023).

Code nyheter for stipendiater med sykefravær

Forskerforbundet har lenge arbeidet for at stipendiater og postdoktorer skal få forlengelse av sin ansettelsesperiode også for permisjoner og sykefravær som utgjør mindre enn to sammenhengende uker. Nå er det blitt en realitet.

Kunnskapsdepartementet har opphevet ansettelsesforskriftens § 2-3, femte ledd, som fastslo at fraværet måtte utgjøre minst to sammenhengende uker for å gi grunnlag for forlenging av ansettelse. Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind er glad for gjennomslaget.

– Dette er en gledelig nyhet. Det betyr at postdoktorer og stipendiater som selv er syke eller er hjemme med sykt barn, kan melde inn sitt fravær og få det fratrukket ansettelsesperioden fra første dag. Det er flott at regjeringen har gjort denne endringen, sier Lind.

Blir du stipendiatenes statsråd, Sandra Borch?

Nylig kom gladnyheten om at stipendiater får forlenging av stipendiatperioden også for kortere sykefravær. Neste skritt må være å få på plass retten til dagpenger. Fikser du det, Sandra Borch? Spørsmålet stilles av Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind i et debattinnlegg i Khrono. Vi vet fra flere undersøkelser at den viktigste grunnen til at så få vil anbefale andre en forskerkarriere, er den store jobbusikkerheten. Skal vi sikre god rekruttering til forskeryrket, må vi gjøre inngangen til forskeryrket tryggere og fjerne unødvendige hindringer i starten av forskerkarrieren.

En av disse unødvendige hindringene, er manglende rett til dagpenger for doktorgradskandidater som ikke er ferdige når ansettelsesperioden er over. Dette er også en sak Forskerforbundet og andre har kjempet for lenge, og som regjeringen enkelt kan gjøre noe med.

FORSKERFORBUNDET

- er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- har over 25 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede.
- arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forskerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepoeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbund

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollestad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, nifu, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjæstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UIT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara) | **SEKRETARIATET:** GENERALSEKRETÆR: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kolltveit, informasjonsleder Unn Rogamo, spesialrådgiver Synne Freberg | **ARBEIDSLIVSAVDELINGEN:** avelingssjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Karl Folkenborg, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olausen, forhandlingsjef Jorunn Solgaard, advokat/spesialrådgiver Ingvild Irgens-Jensen, seniorrådgiver Petter Sommervold, spesialrådgiver Lene Ståhl, seniorrådgiver Bjørge Sundøy | **JURIDISK AVDELING:** avelingssjef/advokat Mariann Helen Olsen, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Asmund Riegels, advokatfullmektig Balrin Kaur Bisal | **ORGANISASJONSAVDELINGEN:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl | **ADMINISTRASJONSAVDELINGEN:** administrasjonssjef Kjetil Mørk, seniorrådgiver Aina Nilssen, konsulent Magnus Prestaasen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skusest, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, controller Sofie Myrland Kjellgren, fagansvarlig medlemsservice Linda Pettersson, konsulent Trineline Aikio, seniorkonsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

FOTO: KARINA KROKAA/NORGES MUSIKKHOGSKOLE

Vil sikre kunstfaglig ansatte fast jobb

Bruken av åremål ved norske kunstutdanninger er skyhøy. Mange steder er halvparten av underviserne midlertidig ansatt. Forskerforbundet ber Stortinget rydde opp.

– Regjeringen har sagt den skal gjennomføre en storrengjøring i norsk arbeidsliv. Den må jammen gjelde i kunstutdanningene også.

Det sier Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind, som har sett seg lei den utstrakte bruken av «åremål» ved norske kunstutdanninger. Hun mener unntaksadgangen til å ansette i åremål, har blitt den nye normalen.

Ved flere institusjoner er over halvparten av underviserne uten fast jobb. Institusjonsledelsen har gjerne ment at de ansatte selv ønsker denne ordningen. Nå har Forskerforbundet undersøkt om det stemmer.

– Ledelsen ved kunstutdanningene har ofte sagt at de ansatte selv ønsker å bli ansatt på åremål, fordi det gir fleksibilitet og utveksling med kunstfeltet. Men nå har vi spurt de ansatte, og det stemmer rett og slett ikke. Tre av fire ansatte på åremål ønsker fast jobb, og halvparten mener adgangen til åremål misbrukes, forteller Lind.

Forskerforbundet har gjennomført undersøkelsen sammen med fagforbundet Creo. Til sammen organiserer de to det store flertallet av undervisere ved norske kunstutdanninger. Nå ber de Stortinget rydde opp.

– Snart skal Stortinget behandle forslaget til ny Universitets- og høyskolelov. Regjeringen foreslår der å kutte ned til én periode med åremål, men det er en dårlig løsning som fort kan forverre situasjonen for de ansatte. Det beste er å fjerne adgangen til åremål, og heller se etter nye måter å dekke behovene til kunstutdanningene på. For eksempel med deltidstillinger og bistillinger, sier Lind.

Hun varsler at kampen mot midlertidige ansettelse vil bli viktig for Forskerforbundet i tiden framover.

– Arbeidet for faste jobber går for sakte. Fortsatt går mange forskere i midlertidige stillinger i årevis, fortsatt misbrukes postdoktorordningen til å dekke inn behovet for arbeidskraft, og fortsatt tar de «faste midlertidige» risiko institusjonene burde tatt selv. Det er ikke bra for kvaliteten på norsk forskning, og det er ikke i tråd med verdiene og reglene i norsk arbeidsliv. Jeg forventer at Stortinget bruker behandlingen av ny Universitets- og høyskolelov til å sette fart på ryddejobben, sier Lind.

Midlertidighet og åremål

- Kampen mot midlertidighet er en av Forskerforbundets hovedsaker. Fast ansettelse er hovedregelen i norsk arbeidsliv, men bruken av midlertidige ansettelse ved universiteter og høyskoler er om lag dobbelt så høy som i arbeidslivet ellers. Medregnet stipendiater og postdoktorer, er bare halvparten av de vitenskapelig ansatte i faste stillinger.
- Ved kunstutdanningene er åremål en viktig grunn til at mange ansatte er uten fast jobb. Unntaksadgangen til såkalt «kunstneriske åremål» brukes så ofte at over halvparten av underviserne ved flere institusjoner er midlertidig ansatt.
- Regjeringen har lagt fram et forslag til ny Universitets- og høyskolelov, der den foreslår at unntaksadgangen begrenses til én åremålsperiode. Forskerforbundet vil avskaffe denne unntaksadgangen.
- En ny medlemsundersøkelse gjort av Forskerforbundet og Creo, viser at tre av fire kunstfaglige åremålsansatte heller ville hatt fast jobb, og at halvparten av respondentene mener muligheten til å benytte seg av åremålsstillinger, blir misbrukt.

Etter oljen

Et av de oftest stilte spørsmålene i norsk politikk er dette: Hva skal vi leve av etter oljen? Et enkelt googlesøk gir 335 000 treff og lister opp et vell av kronikker, rapporter og presseutspill som forsøker å sette ord på hva som skal sikre AS Norge inntekter i fremtiden. Kanskje skal vi leve av den «blå økonomien», altså havet vårt. Eller vindkraft, på land og til havs. Eller hva med en ny, norsk legemiddelindustri? «Vi kan ikke leve av å klippe håret på hverandre», er det flere som sier. Men så er det jammen noen som sier at, jo, vi kan faktisk leve av tjenesteytende sektor også.

Mitt svar er: Etter oljen skal vi leve av forskning. Ikke av forskningen i seg selv, selvfølgelig, men av kunnskapen og ideene og innovasjonen som forskningen bidrar til. Og i arbeidet for forskning som blir til verdiskaping, har forskningsinstituttene en nøkkelrolle.

Ny kunnskap om instituttsektoren

Nylig la Forskerforbundet frem en medlemsundersøkelse om arbeidsvilkårene ved norske forskningsinstitutter, den første siden 2014. Blant hovedfunnene er at arbeidspresset er så **stort at bare** rundt halvparten av forskerne arbeider innenfor normal arbeidstid og får tatt ut ferie og avspasering. Tre av fire mener oppdragene ofte er underfinansierte, og at de må legge inn ekstra innsats for å levere med god kvalitet eller få publisert resultatene. To av fem har opplevd fusjoner eller større omstillinger, men bare et mindretall mener det ga en bedre arbeidssituasjon.

Samme dag som vi la frem vår rapport, møtte jeg på høring i næringskomiteen på Stortinget for å legge frem vårt syn på forslaget til statsbudsjett. Jeg hadde med meg den ferske medlemsundersøkelsen, og jeg hadde med meg et klokkeklart budskap: Sats på forskningsinstituttene.

Stortingspolitikkerne er, naturlig nok, veldig opptatt av livet etter oljen, av grønn omstilling, nye næringer og nye arbeidsplasser. Men de er, merkelig nok, veldig lite opptatt av forskningsinstituttene – selv om forskningsinstituttene har en nøkkelrolle i den grønne omstillingen og jakten på nye arbeidsplasser. Og selv om et av de enkleste og mest virkningsfulle enkelttiltakene for å få fart på innovasjon og verdiskaping i Norge ville være å øke forskningsinstituttenes grunnfinansiering.

Langt under EU

Grunnfinansiering bidrar til forutsigbarhet og langsiktighet og gjør det lettere for et forskningsmiljø å planlegge aktiviteten over tid. At ikke alle inntekter er eksterne og prosjektbaserte, gir også forskerne mer tid til å konsentrere seg om forskningen. Halvparten av respondentene i vår medlemsundersøkelse oppgir at de bruker uforholdsmessig mye tid på akkvisjonsarbeid og søknader. Mens norske forskningsinstitutter har en grunnfinansiering på i gjennomsnitt 10 prosent, har våre internasjonale konkurrenter og samarbeidspartnere en grunnfinansiering på mellom 20 og 50 prosent.

OECD har påpekt at grunnfinansieringen av norske forskningsinstitutter er så lav at den begrenser instituttene mulighet

AV GUORO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«I arbeidet for forskning som blir til verdiskaping, har forskningsinstituttene en nøkkelrolle.»

til å ta egne initiativ og bidra fullt ut til innovasjon og omstilling. Det er et enormt potensial for kunnskap og verdiskaping i instituttsektoren, men vi får ikke ut hele potensialet før grunnfinansieringen styrkes. Forskerforbundet har, sammen med blant andre Forskningsinstituttene fellesarena (FFA), tatt til orde for at grunnbevilgningene trappes opp til 25 prosent over en femårsperiode. Stortinget burde tatt et første skritt i riktig retning i årets budsjett.

I budsjettet for 2023 hadde både miljøinstituttene og de samfunnsfaglige instituttene en *nedgang* i grunnbevilgningen. Samtidig kuttet en rekke departementer i sine forskningsbevilgninger. Hele åtte fagdepartementer hadde en realnedgang i forskningsbevilgningene på mer enn 2 prosent. Det gir ikke fart på veien mot et liv etter oljen. Ny energi, blå økonomi. Vi vet ikke – og kommer heller aldri til å vite – nøyaktig hva vi skal leve av i fremtiden. Det bør heller ikke være politikernes oppgave å finne ut av. Deres oppgave er å sørge for gode rammebetingelser til dem som trenger det.

Det vi vet, er at det sitter en forsker på et forskningsinstitutt og leter etter gjennombrudd. Gir vi henne litt bedre tid og litt større handlingsrom, kan mye skje.

Forskerforums nyhetsbrev

Vil du holde deg oppdatert om forskning og høyere utdanning på universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og i arkiv, bibliotek og museum?

Forskerforums nyhetsbrev kommer én gang i uken med nyheter, debattstoff og stillingsutlysninger fra vår nettside.

Vi fortsetter selvsagt å sende deg 10 utgaver i året av bladet Forskerforum, og du kan følge daglige nyhetsoppdateringer på Forskerforum.no.

Meld deg på Forskerforums nyhetsbrev på våre nettsider!

